Номчукчуларның саналдары 5

Тураскаалды каяа тургузарыл?

Чаа ном байырлалы 7

Леонид Чадамбаның шүлүктери

Тиилелгениң салюду 12

Чоргааралды күштелдирген

№ 41-42 (18468-69)

1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээн

http://shyn.ru

shyntuva@mail.ru
shyntuva@yandex.ru

Садар өртээ хостуг

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

2014 чылдың апрель 8 вторник

РФ-тиң Чазааның Даргазы деткээн

Россияның кезек регионнарга, ооң иштинде Тывага, немелде акша-хөреңгини үндүрүп бээриниң дугайында айтыышкынга ат салган

Россияның Тудуг яамызының белеткээн документизин Чазактың хуралынга сайгарып көргеш, деткээн.

Дмитрий Медведев 2014 чылдың март 31-де Россияда күрүнениң болгаш муниципалдыг хуу өнчүнүң капиталдыг тудуг объектилеринге: 2014 чылда — 1 млрд. 354 млн., 2015 чылда — 3 млрд. 319 млн., 2016 чылда — 3 млрд. 446 млн., а нитти — 8 млрд. 143 млн. рубльди чарыгдап, федералдыг кады акшаландырыышкын дугайында доктаалга атты салган.

Бо акша-хөреңгини капиталдыг тудуг объектилеринге база федералдыг субъектилерниң тураскаадыг үелерин федералдыг деңнелге байырлап демдеглээр дараазында хемчеглерни кады акшаландырарынче угланган:

– Омск хоорайда инженер инфраструктуралыг тудуг объектизинге;

– Тыва Республиканың Кызыл хоорайда Енисей хемниң эриин көвүргүден Чургуйол кудумчузунга чедир чаартып деринге болгаш ооң чоок-кавы девискээрин чаагайжыдарынга;

– Томск хоорайда Томь хемниң оң талакы эриинде көшке бадар айыылдыг черлерге баш бурунгаар камгалал хемчеглерни чорударынга.

Россия биле Тываның демнежилгезиниң 100 чыл оюн федералдыг деңнелге байырлаарының дугайында ТР-ниң Чазааның Баштыңының 2011 чылда киирген саналын ол үеде Күрүнениң баштыңы турган Дмитрий Медведев деткээн турган.

Өөрениринге, чурттаарынга — таарымчалыг байдал

Тываның Баштыңы Ш.Кара-оол республиканың уран чүүл школазының кижизиттирикчилеринге өөрениринге болгаш чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузарын негээн.

Республиканың Баштыңының Национал театрга март 15-те Культура чылынга тураскааткан хемчег үезинде суй белектер делгелгезинге чораашы аңаа чылдагаан болган. Шолбан Кара-оолдуң кичээнгейин дойдан кылган чүүлдерниң бедик шынарлыы, тускайы болгаш чаражы кайгаткан. Тываның Баштыңы республиканың уран чүүл школазының башкызы Арат-оол Бегзи-биле чугаалашкан соонда, ус-шеверниң болгаш ооң өөреникчилериниң чогаадыкчы бодалдарын амыдыралга боттандырарын шиитпирлээн.

Красноярскиниң күрүнениң уран чурулга институдунуң доозукчузу Арат-оол Бегзи эрткен чылдың октябрь айдан эгелеп уран чүүл школазының чурулга салбырында тускай эртемнерниң башкызы болуп ажылдап турар. Ол — дойдан уран кылыглар кылыр талазы-биле тускай мергежилдиг специалист. 2012 чылда Россияның Чурукчулар эвилелиниң мастерскаязынга өөредилгени эрткен. Республиканың уран чүүл школазынга ооң келгени-биле дой-биле ажылдаар класс ажыттынган. Ооң өөреникчилери Айлана Сат, Нелли Саая, Буяна Довалыг, Чимит-Доржу Муна, Севил Ондар — чаа мергежилди шиңгээдип алгаш, амгы үеде республика чергелиг аңгы-аңгы делгелгелерниң доктаамал киржикчилери.

(Уланчызы 3-кү арында).

Оруктарны онзагай кылыр

Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол регионнуң Орук фондузунуң акша-хөреңгизин чарыгдап турарының айтырыының талазы-биле чөвүлел хуралды эрттирген.

Эрткен чылын Кызылдың Магистральная кудумчузунга улуг хемчээлдиг септелге ажылдарын кылып чоруткан, а ол ышкаш республиканың чамдык кожуун төптериниң төп кудумчуларын асфальтылаан. Хоорайда болгаш кожууннар төптеринде оруктарны септээр болгаш тудар талазы-биле ажылды идепкейжидер херек деп, Чазак Даргазы демдеглээн.

Чөвүлел хуралдың киржикчилери юбилейлиг 2014 чылда туттунар, «2014-2016 чылдарда Тыва Республиканың транспорт системазын сайзырадыры» күрүне программазынга кирер объектилерниң даңзызын көрген болгаш сайгарган. Республиканың орук-транспорт сайыды Олег Косоротов бо чылын оруктарны септээринге, тударынга 795,5 миллион рубльди тускайлаан дээрзин дыңнаткан. Ол дээрге 2013 чылдаазынга деңнээрге, 80 млн. рубльге хөй.

(Уланчызы 3-кү арында).

Хүннүң медээлери

Сергей Шойгунуң саналы

Кызыл — Курагино демир-оруун Кыдатче, Пакистанче болгаш Индияже улаштыр тударының дугайында камгалал сайыды Сергей Шойгунуң саналын ажылга хүлээп алырын Россияның Чазааның Даргазы Дмитрий Медведев дааскан.

Чазак хуралының үезинде Сергей Шойгу транспорт инфраструктуразын чүгле чөөн эвес, мурнуу угланыышкынче база сайзырадырының эргежок чугулазынче кичээнгейни угландырган. «Курагинодан Кызылдың мурнуу талазынче демир-орук туралы программада кирген. Кызылдан улаштыр Барыын Моолда Урумчиже, Кыдатче, ооң соонда кайы-даа талаже — Пакистанче, Индияже, кайнаар-даа улаштыр тудуп болур» — дээн деп, «Новости» ИА дыңнаткан.

Россиядан үнүп турар чүүктерниң соортулгезин өскертиринге ол идиг бээр, чижээ, кыдат өөрлер-биле кады ажылдап кылгаш, хүлээп алыр болза, хөмүрдаш талазы-биле ындыг төлевилелди боттандырып болур дээрзин ол дыңнаткан.

Дмитрий Медведев ол саналды солун деп үнелээн. «Ол, шынап-ла, ажылдап турар угланыышкын ышкажыл, бистиң чамдык девискээрлеривисти сайзырадырынга болгаш дашкаар үндүр соортулгени көвүдедиринге ол чугула-дыр. Ону ажылдап эгелээлиңер» — деп, ол чугаалаан.

Кызыл — Курагино демир-оруунуң узун дурту 401 километр, ол Тыва биле Красноярск крайны харылзаштырар, Элегестиң хөмүр-даш курлавырын шиңгээдиринге база ужурдузалыг. Ону ажылдап кылырын лицензиялыг Енисейниң үлетпүр компаниязы (ЕҮнни күүседир. Кызыл — Кайгино демир-орук тудуганы төлевилелин Руслан Б-биле ровтуң компаниязы дир. ...ндан.

Хүннүң медээлери

Күш-культураны – кѳдээ школаларже

2014 чылда Тыва кѳдээ школаларга күш-культура болгаш спорт кичээлдерин эрттирерингe таарымчалыг байдалдарны тургузары-биле федералдыг бюджеттен субсидияны алыр.

РФ-тиң регионнарының аразынга ол акшаны хуваарының талазы-биле айтыышкынга РФ-тиң Чазааның Даргазы Дмитрий Медведев ат салган. «Ѳѳредилгени сайзырадыры» күрүне программазының «Ургуларның школа назыны четпээн, ниити болгаш немелде ѳѳредилгезин сайзырадыры» иштики программазынга дүүштүр Тывага 25 млн. 160,6 муң рубльди тускайлаан. Тускайлаттынган акша-хѳреңгини спорт залдарын септээринге болгаш бар оран-саваларынга күш-культура эрттирер чер кылдыр эде дериирингe, спорт дериг-херекселинге, школаларның спортчу клубтарын сайзырадырынга, стадионнар болгаш спорт шѳлдерин тударынга ажыглаар деп хүлээп алдынган документиде чугаалап турар.

Бо сорулгаларга күрүне 1,8 млрд. рубльди үндүрер деп планнаан. Субсидияны Россия Федерациязының 82 субъектилеринге (Москвадан болгаш Санкт-Петербургтан аңгыда), Крым Республикага (29 млн. рубль) болгаш федералдыг ужур-дузалыг Севастополь хоорайга (13,5 млн. рубль) база тускайлаар. Сибирьниң федералдыг округундан бо программага элээн хѳй түңнү Алтай край–32,8 млн. рубль, Красноярск край–27,7 млн. рубль, Омск область–25,3 млн. рубль, Тыва болгаш Новосибирск область–25,1-25,1 млн. рубль, Иркутск область–24,4 млн. рубль, Бурятия–22,8 млн. рубль, Забайкалье край–21,3 млн. рубль, Кемерово область–20 млн. рубльди камгалап алган.

Тывада чер шимчээшкиннери

Красноярскиниң сейсмологтуг мониторинг тѳвү апрель 6-да Сибирьниң регионнарында 11 чер шимчээшкинин демдеглээн, оларның 6-зы Тывага хамааржыр.

Ол дугайын Россияның МИЧ-лери ОБЯ-ның Хакасия талазы-биле Кол эргелелиниң медээзинге үндезилеп дыңнаткан. РЭА-ның СС-тиң Геофизика албанының Алтай-Саян филиалының дыңнатканын езугаар алырга, элээн дыңзыг, 3,5 магнитуда чер шимчээшкини тус чернии-биле 15 шак 44 минута турда Улуг-Хем кожууннуң девискээринге бүрүткеттинген. Чер шимчээшкининиң тѳвү Торгалыг хемниң үстүнге, Шагаан-Арыг хоорайның мурнуу талазынга 53 км черге база Кызыл хоорайның мурнуу-барыын талазында 132 км черге болган. Тываның чурттакчыларының балык хѳй кезии ону эскербээн.

Ооң мурнунда апрель 5-те, РЭА-ның СС-тиң Геофизика албанының Байкал филиалы Каа-Хем кожуунга болган чер шимчээшкининиң дугайын дыңнаткан. Ооң тѳвү Сарыг-Сеп суурнуң соңгу чүгүнге 45 км черге болган. Тус чернии-биле 21 шак 49 минута турда 3,8 магнитудалыг шимчээшкин болган. Ол-ла хүн 19 шак 31 минутада 3.1 магнитудалыг чер шимчээшкини Моолдуң девискээринге болган, ооң тѳвү Мугур-Аксы суурнуң мурнуу-чѳѳн талазында 118 км черге бүрүткеттинген.

РЭА-ның СС-тиң Геофизика албанының Алтай-Саян филиалының тѳлээлери Чѳѳн Сибирьде чер шимчээшкиннери дээрге ол девискээрге чаа даглар кѳстүп кээриниң бадыткалы-дыр деп, Россияның информация агентилеллеринге дыңнадып турганнар.

Найысылалда кылымал эштир чер

Россия биле Тываның демнежилгезиниң 100 чыл оюнга уткуштур Культура болгаш дыштанылганың национал парыгын чаагайжыдып, чаа чайганыыштарны тудуп, чаартылгалыг ажылдарны эгелээн.

Ортулуктуң эриин дургаар кылымал эштир чер (Копокабана) турар. Ооң узуну 300 метр, ээ 30 метр хире болур. майгынныг сандайлар, кабиналарны дерип, чайдыштанылганың хѳйге билир «Суглуг тейлер» деп солун аттракционун тургузар. Ол бүгү ажылды Новосибирск хоорайның «Суг делегейи» деп компаниязы кылып чорудар. Амгы үеде суг дүвүнүң сайдаштарын белеткеп турар, ооң кырындан пѳс шывыг чаткаш, кырындан элээзиннээр.

Бойдустан чаяаттынган чайгы дыштанылга сесерлиин шак ынчаар дерип чаарткан соонда, ѳѳрүп-хѳглээн каткы шимээн чаңгыланган, магаданчыг каас-чараш, сорунзалыг, дыштанылга чери апаар.

ИЙИ ДЕВИСКЭЭР ШАПКЫН ХѲГЖҮҮР

Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол Моолдуң Убсанур аймааның губернатору дээрги Даш Цэндсүрэнге удурткан моол делегацияны хүлээп алган.

Ол ужуражылга үезинде кызыгаар чоогунда ийи регионнуң хѳй талалыг кады ажылдажылгазының дугайында чугаа болган. Аалчыларга байыр чедирбишаан, Шолбан Кара-оол Тыва биле Убсанур аймактың аразында дугуржулганы тодаргайлаар талазы-биле идепкейлиг туружу дээш оларга ѳѳрүп четтиргенин илереткен, бо чорук экономиктиг болгаш культурлуг харылзааларны шапкын сайзырадыр арганы бээр дээрзин демдеглээн.

Тываның Баштыңы Ш. Кара-оол биле Убсанур аймак... тѳлээлериниң ажыл-агыйжы ужуражылгазы.

«Москваже сургакчылап чораащ, чоокта чаа ээп келдим – деп, Тываның Баштыңы чугаалаан. – Аңаа Тываның хѳгжүлдезиниң дугайында айтырыгны, ылаңгыя республиканың девискээринге инфраструктуралыг улуг-улуг тѳлевилелдерни күүседириниң дугайында сайгарган. Силерниң, дээрги губернатор, база Улан-Батор хоорайдан ээп келгениңерни билир мен, аңаа чазак деңнелинге Убсанурнуң сайзыралының дугайында айтырыгны шиитпирлеп турган болгай. Россияның удуртулгазы бистиң кады ажылдажылгавысты деткип, ооң түңнели дээш сонуургалдыг болуп турар. Регионнарның кызыгаар чоогунда аргаларын ажыглаар дээш бүгү хемчеглерни алыр ужурлуг бис».

Ийи таланың дугуржулгазынга аттар салдынган.

Харыы сѳзүнге дээрги Даш Цэндсүрэн чылыг хүлээп алыышкын дээш четтиргенин илереткен болгаш Улан-Баторже аян-чорууның үезинде Кызылга болур ужуражылганың дугайында чурттуң удуртулгазынга илеткээн мен дээрзин чугаалаан. «Акы-дуңма тыва улуска байыр чедирерин меңээ даасканчүве. Тыва-биле харылзааны сайзырадырын Моолдуң Президентизи, Чазаа болгаш парламентизи улуг ужур-дузалыг деп санап турар. Ол дээрге стратегтиг улуг ужур-дузалыг шиитпир деп олар демдеглеп турар. Бо чылдың баштайгы ийи айында, эрткен чылдың бо үезинге деңнээрге, Россия-Моол кызыгаарын бистиң участогувус дамчыштыр аайдедир аргышкан кижилерниң саны беш катап ѳскен дээрзин бээр кээрим бетинде билип алдым. Оон алгаш кѳѳрге, бистиң харылзааларывыстың сайзырап турары чурттакчыларның негелдезибиле дүгжүп турар-дыр. Россияның болгаш Моолдуң удуртулгазының деткимчезибиле Тыва болгаш Убсанур аймак улам шапкын хѳгжүүр ужурлуг дээн Силерниң бодалыңарга каттыжар мен» – деп, Моолдан келген аалчы дыңнаткан.

Ол ужуражылганың түңнели кызыгаар чоогунуң садыг-экономиктиг, эртемтехниктиг болгаш культурлуг кады ажылдажылга дугайында Россия Федерациязының Тыва Республиканың Чазаа биле Моолдуң Убсанур аймааның чагыргазының аразында дугуржулганы күүседириниң талазы-биле дугурушт[у]нган хемчеглерниң протоко[лу] ат салыышкыны болган, ... таланың тѳлээлериниң аж[ыл]... дап кылганы ол докуме[нт]... зинде кады күүседир д... хѳй тѳлевилелдерни – ... иштинде экономикада ... гаш садыгда, эртемде ... гаш ѳѳредилгеде, культура... кѳдээ ажы-агыйда, бо... камгалал ажыл-чоруду... зында кады тѳлевилелде... күүседиринче угланган х... чеглер кирген.

Онза кичээнгейни инф... структура айтырыынче, ... иштинде транспортче у... дыларын талалар дугуруш... Чугаа кол кезиинде Кызы... Хандагайты болгаш Ула... – Кобдо – Тосонцэнгел ... тарын чаартырының дугай... да болган. Оон аңгыда ... ниципалдыг тургузуглар... бүдүрүлгелерниң бол... албан черлериниң аразы... дорт харылзааларны кал... тыры база кѳрдүнүп тура... Тывада дилиг материалдар... үндүр сѳѳртүрү болгаш ... эът, дүк, алгы болбааз... дып кылыр дериг-херексел... Убсанур аймактан садып ал... ры талаларны сонуургатка... Дыка хѳй кады тѳлевилелд... культурага болгаш ѳѳре... дилгеге база хамаарышка... ылаңгыя Тываның күрү... университединге башкыла... ның билиин бедидери, эртем... ѳѳредилге, культура тѳптер... кады тургузары болгаш ѳск... лер-даа кирген.

Ат салдынган протоко... дуң дугайында демде... тура, Шолбан Кара-оол бо... гаш Даш Цэндсүрэн Ты... биле Убсанурнуң аразын... чаа харылзаалар ажыттын... турар деп чаңгыс үн-би... демдеглээннер. Тыва-би... кады ажылдажылга регио... га-даа, ооң чурттакчылар... га-даа ажыктыг болуру... Моол аймактың удурткуз... бүзүрелин илереткен. Кызы... гаар чоогунда девискээрле... ниң сайзыралынга Россиян... болгаш Моолдуң удуртулга... сонуургалдыг дээрзин Тыв... ның Баштыңы демдеглээн.

Өөрениринге, чурттаарынга — таарымчалыг байдал

Тываның Баштыңы Ш.Кара-оол уран чурулга клазында.

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

Шолбан Кара-оол республиканың уран чүүл школазынга барып көрааш, башкыларның болгаш өөреникчилерниң чаа ажылдары-биле танышкан. Оларның аразындан ол Тыва национал езу-чаңчылдарга даярып кылган дой ажылдар — савалар болгаш дириг амытаннар база хаас-чараш хептиг кижилер хевирлиг ойнаарактарны, көшкүн амыдыралының херекселдерин онзалап демдеглээн. «Херек кырында бо дээрге чаа басталга ус-шевер уран чүүлүнүң таныышкынының, ооң иштинде Тыва дой ойнаарактарның төрүттүнүп турары-дыр. Бо хүнде Тыва биле Россияның демнежилгезиниң 100 чылын байырлаарынга белеткенип тура, республиканың аалчыларынга оксунмайн көргүзүп сүмелээри-биле суй белектерни кылыры негеттинип турар. Ынчангаш силерниң ажылдарыңар бодунуң хереглекчилерин тып алыр дээрзинге идегеп тур мен» — деп, республиканың Баштыңы демдеглээн.

Ол ышкаш Шолбан Кара-оол школа башкыларының ажылдап кылган суй белектер хаптаар шарыгларның үлегерин деткээн. Республика Баштыңының бедик үнелелин школаның чурулга салбырының өөреникчилериниң, ооң бодап турары-биле алырга, дизайн талазы-биле амгы үениң негелделеринге черле дүгжүп турар ажылдары алган.

Шолбан Кара-оол дой-биле ажылдаарының технологиязын сонуургааш, Арат-оол Бегзиден кичээлди ап, оон боду ооң дузазы-биле бодунуң демдээн салган дой саваны кылган. Башкы республика Баштыңының ажылын үнелеп көрүп тура, «бир дугаарында багай эвес-тир» деп чугаалаан.

Республика Баштыңы Ш.Кара-оол байырлажып тура, школаның чурулга салбырынга интерактивтиг өөредилге комплекизин алыр сертификатты тывыскаш, аныяк салым-чаяанныгларга чаа чогаадыкчы чедиишкиннерни күзээн.

Ооң соонда хоорайдан дашкаар өөреникчилерниң интернадынга база ниити билиг класстарынга барган. Кижизиттирикчилерниң чуртталгазының болгаш амыдыралының байдалдары-биле танышкаш, негелделерге дүүшпейн турар деп түңнелди Шолбан Кара-оол үндүрген. Чурулга салбырынга-ла ол школаның удуртулгазынга өрээлдериниң чырыының шоолуг эвезин, класстарда соңгаларны солууру эргежок чугула дээрзин айыткан. Ооң бодап турары-биле алырга, интернатта өрээлдер амгы үении-биле дериттинген турар ужурлуг. Спортзалдың чогу-биле холбаштыр республика Баштыңы Өөредилге болгаш Культура яамылары-биле катай Тудуг яамызынга бо айтырыгны, а ол ышкаш немелде акшаландырыышкын негеттинип турар өскедаа айтырыгларны ажылдап көөрүн дааскан. Кадык камгалал яамызынга школаның эмчи пунктузунга эргежок чугула дериг-херекселди аңгылааш, өөреникчилерниң эмчи шинчилээшкинин кичээнгейге алыр даалганы берген. Шолбан Кара-оол школаның удуртулгазынга автобус айтырыын шиитпирлээр талазы-биле деткиирин аазаан.

Дой-биле кичээл үезинде.

«Уран чүүл школазы аныяк салым-чаяанныгларга езулуг-ла бажың болур ужурлуг. Мында эң-не бедик деңнелдиг фестивальдар болгаш мөөрейлерге чайынналчак чедиишкиннерлиг киржип турар бүдүн республиканың салым-чаяанныгларын чыып каан. Олар — бистиң «алдын» курлавырывыс, Тываның келир үези. Школаның уругларынга тергиин эки байдалды тургузары — бистиң ыдыктыг хүлээлгевис» — деп, Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол чугаалаан.

Долаана САЛЧАК.

Чиңгис СААЯНЫҢ тырттырган чуруктары.

Школаның өөреникчилери.

Хүннүң медээлери

Оруктарны онзагай кылыр

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

Орук фондузунуң акша-хөреңгизиниң күсели-биле акшаландырар объектилерниң чижек даңзызынга көскү өскерилгелерни республика Баштыңының даалгазын езугаар киирген. «Акша-хөреңгини мөөңнээр черлерни тодарадып тура, хамыктың мурнунда бо юбилейлиг чыл дээрзинче кичээнгейни угландырар ужурлуг бис. Чурттуң Президентизиниң Чарлыы-биле юбилейлиг эрге-байдалдыг апарган бо байырлалга белеткенип тура, бистиң найысылалывыстың оруктарының кырын чаартыр, ооң чаагайжыдылгазын боттандырар ужурлуг бис. Хамыктың мурнунда Кызыл партизаннар, Чүлдүм, Красноармейская, Тыва эки турачылар, Ровно, Дружба кудумчуларының дугайын чугаалап тур мен» — деп, Шолбан Кара-оол чугаалаан.

Тыва — мурнуку одуругда

Ортумак профессионал өөредилгениң регион системазының шинчилелдериниң түңнелдерин социал шинчилелдерниң «Социальный навигатор» агентилели парлап үндүрген.

Ол шинчилелдиң түңнелдерин айыткан рейтингиде Тыва Россияның 79 субъектизиниң аразындан 5-ки черни ээлээн. Ол шинчилел ажылдарының сорулгазын Мониторингиниң регионнар аразының ассоциациязының күүсекчи директору, авторларның бирээзи Марк Агранович ортумак профессионал өөредилгениң негелдени хандырып шыдаар аргаларын өөренип көөрү, ол ышкаш ооң экономикага, регионнуң экономиказынга ажылдап шыдаар аргазын тодарадыры деп чугаалаан.

Республика Баштыңының стипендиязы

Тываның сураглыг спортчуларынга Тываның Баштыңының стипендиязын тывыскан.

2011 чылдың апрель 11-де Тыва Республиканың Чазааның доктаалы-биле бадылаттынган дүрүм езугаар делегей деңнелдиг маргылдааларга эң бедик көргүзүглерни чедип алган болгаш Россия Федерациязының чыынды командаларының кежигүннери болуп турарларга губернатор стипендиязын тыпсыры көрдүнген.

Стипендияны тургускан херээ — спортчу салым-чаянныг кижилерни деткиири, амыдыралдың кадык хевирин нептередири, аныяктарны спортче хаара тударынга немелде идиг бериишкинин тургузары.

2014 чылда конкурс шилилгезин езугаар кикбоксерлар Сергек Ооржак биле Диана Доктугу стипендияны алырлар.

Делегей чемпионадынга киржир

ТР-ниң Баштыңы Шолбан Кара-оолга элээди тыва спортчунуң тиилелгези дээш Россияның Дзюдо федерациязының президентизи Василий Анисимов биле Делегей чергелиг дзюдо фондузунуң баштыңы Аркадий Ротенберг байыр чедирип чагаа чоруткан.

Екатеринбург хоорайга март 6-9 хүннеринде болуп эрткен Россияның элээди оолдар болгаш элээди уруглар аразынга дзюдо маргылдаазынга Тывадан Саян Ондар алдын медальды чаалап алган. Ол удурланыкчызы Урусхан-бек Балаевтен (Ингушетия) бичежек кылдыр көстүп-даа турза, бодунуң мергежилдиг аргалары-биле тиилеп алган.

Маргылдаа үезинде ооң чаңгыс черчурттуглары — көрүкчүлер ону хей-аът киирип, идепкейлиг деткээннер. Саян Ондарның алдын медальга төлептиг болган чедиишкини бо чылдың август айда Челябинск хоорайга болур делегей чемпионадынга киржир арганы берген. Ол национал чыынды команда-биле чаа маргылдааларга белеткенип эгелээн.

ТР-ниң албан-езузунуң сайтызындан.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ БАШТЫҢЫНЫҢ ЧАРЛЫКТАРЫ

Тыва Республиканың күрүне шаңналдары-биле шаңнаарының дугайында

Тыва Республикага бедик мергежилдиг специалистерни белеткээринге киирген үлүг-хуузу болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылы дээш **«Буян-Бадыргы» орденниң III чергези-биле** дээди профессионал өөредилгениң «Тываның күрүне университеди» федералдыг күрүнениң бюджет албан чериниң профессору **Дозур-оол Лайзапович Тинмейни** шаңнаар.

Культура болгаш уран чүүл адырынга ачы-хавыяазы болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш **«Тыва Республиканың культуразының алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты** Тыва Республиканың Улуг-Хем кожууннуң культуразының хоочуну **Олег Донгакович Мижит-оолга** тыпсыр.

Үлетпүр болгаш энергетика адырынга хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш **Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле** «Тываэнерго» ажык акционерлиг интилелдиң чиңгине директорунуң бирги оралакчызы-башкарыкчы директору **Вадим Ильич Пешкуровту** шаңнаар.

Өзүп олурар салгалды өөредип база кижизидер херекке үре-түңнелдиг ажылы дээш **Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле** уругларга немелде өөредилгениң «Кызыл хоорайның элээди уругларның спорт школазы» муниципалдыг бюджет албан чериниң уран гимнастика талазы-биле тренер башкызы **Алена Викторовна Удодту** шаңнаар.

Культура болгаш уран чүүл адырында чедип алган чедиишкиннери дээш **Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле** «Кызыл хоорайның Орус культура төвү» муниципалдыг бюджет албан чериниң хоорайның «Енисей» Культура бажыңының режиссер-сценаризи **Сайлык Васильевна Конгарны** шаңнаар.

Херээженнер шимчээшкининиң хөгжүлдезинде идепкейлиг кады ажылдажылгазы дээш **Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле**

Тыва Республиканың кадык камгалалының «Республиканың психиатрия эмнелгези» күрүнениң бюджет албан чериниң рентген-лаборантызы **Екатерина Ивановна Широкованы;**

Тыва Республиканың Эрзин кожууннуң баштыңы-Төлээлекчилер хуралының даргазы **Нина Буяновна Уржукту** шаңнаар.

Көдээ ажыл-агый адырынга хөй чылдарда үре-түңнелдиг ажылы дээш **Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле** Тыва Республиканың Өвүр кожууннуң Саглы суурунда тараачын (арат) ажыл-агыйының баштыңы, мунчу малчын **Оксана Томур-ооловна Сааяны** шаңнаар.

Тыва Республиканың Баштыңы
Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2014 чылдың март 6
№ 75

«Тыва Республиканың алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты Т.А. Германюкка тыпсырының дугайында

Тыва Республиканың күрүне эргечагырга органнарынга хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш «Тыва Республиканың алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты Тыва Республиканың Баштыңының Канцеляриязының килдис начальниги **Тамара Александровна Германюкка** тыпсыр.

Тыва Республиканың Баштыңы
Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2014 чылдың март 11
№ 77

Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле шаңнаарының дугайында

Күш-культура болгаш спорт адырында база кадык амыдыралды суртаалдаарынга чедип алган чедиишкиннери дээш **Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле**

дээди профессионал өөредилгениң «Тываның күрүне университеди» федералдыг күрүнениң бюджет албан чериниң күш-культура болгаш спорт факультединиң студентизи **Альберт Олегович Монгушту;**

П.Ф.Лесгафт аттыг күш-культура, спорт болгаш кадыкшылдың национал күрүне университединиң чөөн чүк спортчу хевирлер факультединиң студентизи **Амир Орланович Мунзукту** шаңнаар.

Өзүп олурар салгалды өөредип база кижизидер херекке база кадык амыдыралды суртаалдаарынга үре-түңнелдиг ажылы дээш **Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле** Улуг-Хем кожууннуң немелде өөредилгениң элээди уругларга спорт школа муниципалдыг автономнуг албан чериниң тренер башкызы **Алибек Андреевич Монгушту** шаңнаар.

Тыва Республиканың Баштыңы
Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2014 чылдың март 12
№ 78

«Шылгараңгай күш-ажылы дээш» Тыва Республиканың медалы-биле А.М. Монгалды шаңнаарының дугайында

Тыва Республиканың хөгжүлдезинге үлүг-хуузу болгаш хөй чылдарда үре-түңнелдиг ажылы дээш «Шылгараңгай күш-ажылы дээш» Тыва Республиканың медалы-биле Тыва Республиканың ... заанын Даргазының оралакчызы А... **Маадырович Монгалды** шаңнаар.

Тыва Республиканың Башт...
Ш. КАРА-...

Кызыл хоорай
2014 чылдың март 14
№ 80

Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле шаңнаарының дугайында

Тыва Республиканың чылыг-э... гетика комплекизиге хөй чыларда ... түңнелдиг күш-ажылчы ажыл-ч... дулгазы дээш **Тыва Республика... Баштыңының Хүндүлел бижии-...ле** Тыва Республиканың чылыг бо... энергетика сайыды **Роман Викторо... Кажин-оолду** шаңнаар.

Тыва Республиканың Иштики хе... тер болгаш Россияның ОБЯ-ның Т... Республикада органнарынга хөй ч... дарда сыныш чок албаны дээш **Т... Республиканың Баштыңының Хү... лел бижии-биле** Россияның Онза б... далдар яамызының Тыва Республика... кол эргелелиниң начальниги **Анд... Амангельдэвич Назаровту** шаңнаар.

Хөй чылдарда ак сеткилдиг ажы... болгаш бедик мергежили дээш **Т... Республиканың Баштыңының Хү... лел бижии-биле** Тыва Республика... Баштыңының чөвүлекчизи-Тыва Респ... ликаның Баштыңының парлалга секре... ры **Долаана Дадар-ооловна Салча... шаңнаар.**

Тыва Республиканың Баш...
Ш. КАРА-...

Кызыл хоорай
2014 чылдың март 24
№ 82

Шериг албаны — ыдыктыг хүлээлге

Апрель 4-те Кызыл хоорайның Орус культура төвүнге бүгү республиканың шериг комиссариаттарының чыыжы болуп эрткен. Аңаа шериг комиссариадының ажылдакчыларындан аңгыда, кожуун чагырыкчылары болгаш өске-даа албан черлериниң төлээлери киришкен.

Тес-Хем кожууннуң шериг комиссариадының даргазы А.Хертекке Хүндүлел бижикти тыпсып турары.

Чыыштың эгелээриниң бетинде республиканың шериг комиссары, полковник Юрий Марков чаа шериг комиссариадының оран-савазының архитектурлуг овур-хевири-биле чыылганнарны таныштырган. Бо чылдың май айда Улуг-Хемниң оң талакы эриинге тудуг эгелей бээр болгаш 2015 чылдың декабрьда ону ажыглалга киирери көрдүнген. Россияның шериг комиссариаттарының аразында мындыг улуг объект амдыызында чок. Тывага бо бир дугаар чаа хевирниң шериг оран-савазы болур. Юрий Марков мынчаар чугаалаан:

— 2014 чылдың часкы шериг келдириишкини эгелээн. Чоокта чаа Казань биле Москва хоорайларга эрткен чыыштарга киришкеш келдим. Бо часкы шериг келдириишкининден эгелээш шериг баар оолдарга электроннуг паспорттарны тыпсыр. Олар банк карточкалары ышкаш боорда, аңаа аныяк кижиниң хөрек чуруун, ооң допчу намдарын, кадыының байдалын дээш, өске-даа чугула медээлерни киирген болур. Мурнувуста салдынган күскү шериг келдириишкининиң планын күүсеткеш, Россия Федерациязының иштинге бирги черни ээледивис. Планын ажыр күүседип, эки көргүзүглерлиг болган кожууннарга Таңды, Тес-Хем, Улуг-Хем, Чаа-Хөл кожууннарының шериг комиссариаттары хамааржыр. Эрткен чылын күзүн 897 кижи шериг хүлээлгезин эрттирип чоруткан. Бо чазын шеригже 603 оолду келдиртир.

Полковник Юрий Марковтуң илеткелин дыңнап оргаш, бодумнуң аныяк үелерим сактып, ынчан база-ла Тываның шериг комиссариадының көргүзүү эки турган-дыр деп бодап кагдым. Ол шагда ада-чурт, патриоттуг кижизидилге кончуг шыңгыы турган. Назы-хар чеде берген эр кижи бүрүзү төрээн чуртунга бараан болуп, шериг албан-хүлээлгезин эрттириксээр чүве. Мээң шериг эрттирген кезээмге хүндүлел самбыразындан тываларның аттары дүшпес турган. Россияның камгалал сайыды, бистиң чаңгыс чер-чурттуувус С.К.Шойгу дээрге-ле хей-аъдывыс бедик, аас-кежиктиг чон-дур бис.

Дараазында ТР-ниң Дээди Хуралының (парламентизиниң) депутады Борис Балчий-оол сөс ап, чүве чугаалаан:

— Оолдарның шериг келдириишкининиң талазы-биле ажыл аажок харыысалгалыг. Бо айтырыг ТР-ниң Чазааның Даргазының болгаш тус черлерниң удуртукчуларының шыңгыы кичээнгейинде. Тес-Хем, Улуг-Хем, Өвүр, Каа-Хем кожууннарының шериг комиссариаттарының чедиишкинниг ажылын демдеглевес аргажок. Шериг чоруур оолдарның белеткелиниң талазы-биле чогуур албан черлериниң сырый харылзаалыг ажылдап турары эки-дир дээрзин депутат демдеглээн.

ТР-ниң Өөредилге болгаш эртем яамызының сайыдының оралакчызы Владимир Монгуш Татарстанда аңгы-аңгы хевирниң спорт федерацияларында школачы оолдарны шеригге белеткеп турарының дугайында чугаалаан: «Бистиң республикада база немелде өөредилге черлериниң ажылының ачызы... да шеригже келдириишкин та... лазы-биле Россияда мурнакч... черни ээлеп турарывыс – ч... диишкин. Бо ажылда өске а... бан черлери-биле бир деме... бистиң яамының үлүг-хуу... база бар».

ТР-ниң шериг комисса... риадының эмчи комиссиязы... ның даргазы Владимир Реве... скийниң чугаалап турары-биле... алырга, сөөлгү үеде компьютер... баарында доктаамал олуру... шимчээшкин кылбайн турары... дан школа назылыг уругла... хөйү-биле аарып турар. Каж... шериг чоруур үе кээрге, олар... ның кадыының байдалы кош... как болур. Ынчангаш элээди... үезинден эгелеп ажы-төлдү... кадыынче сагыш салыры чугула... дээрзин шериг эмчизи онзала... демдеглээн.

Шериг албан-хүлээлгези... эрттирери дээрге-ле, эр кижи... ниң езулуг хажык чок сагыш... ужурлуг ыдыктыг чуруму-дур... Оолдарывыска Тывавысты... адын бедик тудуп, чаңгыс чер... чурттуувус, Россияның марша... лы Сергей Шойгунуң адын сы... пайн, боттарының эр будужу... көргүзүп, хүлээлгезин төлеп... күүседирин күзеп каалыңар.

Байыр-Белек НУРЗАТ...

Өскүс уругларга

Чадаана хоорайда ийи аал чурттаар өскүстер бажыңнары.

2013 чылда республиканың өскүс уругларынга болгаш ада-иезиниң хайгааралы чок арттаннарга 295 квартираны туткан.

Бо сорулганы күүседирибиле бюджетке 316,6 млн. рубльди салган. Аныяк кижилерниң көжүп кирип турар чаа бажыңнарын республиканың бүгү муниципалитеттеринде тудуп турар.

2014 чылдың бюджединге Тываның Чазаа өскүстерге бажың тудар акшаны мурнуку чылдаазындан хөйнү салган. Аңаа 204,6 млн. рубль көрдүнген. Ол чорук 228,6 млн. рубльди федералдыг бюджеттен хаара тудар арганы тургускан. Ооң-биле кады өскүс уругларга күрүнениң салган акшазының хемчээлы эрткен чылдың деңнелинден ажып, 433 млн. 247 муң рубль четкен. Бо чылын боттарының бажыңын азы квартиразын алыр өскүстерниң саны өзер дээрзи чугаажок.

2013 чылда Чөөн-Хемчик кожууннуң Чадаана хоорайда Госстанция кудумчузунда ийи-ийи квартиралыг он бир болгаш дөрт квартиралыг бир бажыңны өскус уругларга туткан. Бажың бүрүзүнүң чанында огород тарыыр болгаш ажыл-агыйжы участок көрдүнген. Бажыңнарның ниити шөлү 828 дөрбелчин метр. Өскүс уругларның бажың тудуу дээш ниитизи-биле 26.208.000 рубль чарыгдаттынган. 24 өскүс уругларны оран-сава-биле хандырган. Ниитизи-биле 2014 чылдың март айның байдалы-биле Чөөн-Хемчик кожууннуң ажаалда-тежээлде болгаш харагалзал килдизинде 213 өскус уруг бажың оочурунда турар.

Госстанция кудумчузунуң ийи аал чурттаар бажыңнарының бирээзинче кирип, ээлери-биле ужураштым. Өг-бүлениң эр ээзи Амир Монгуш:

— Өскүс уругларны бажыңбалгат-биле хандырып турары аажок өөрүнчүг-дүр. Мен өг-бүлелиг, ийи ажы-төлдүг мен. Үш дугаар уруувусту эмчиден чаа бажыңывысче үндүрер аас-кежиктиг болганывыска Чадаана хоорайның чагыргазынга сеткилимниң ханызындан өөрүп четтиргенимни илередип тур мен. Мооң мурнунда угбаларым бажыңнарынга чурттап турдум.

Күрүнениң деткимчезин алган аныяк өг-бүлениң бажыңынга кире бээривиске, печказын чугайлап, аштанып турар болду. Бажыңның девискээри делгем болганда чазын картофелин, огородун чедер шаа-биле тарып, баняны тудар сорулганы олар боттарының мурнунга салганы өөрүнчүг.

Шончалай ХОВАЛЫГ.

Чоокта чаа Кызыл хоорайның чагырга хуралынга «Боярышник» хандызының чогуур документ езугаар эм аймаанга хамааржып турар спирт холумактыг чүүлдү хоорайның девискээринге турум эвес садыглар шугумунга садып-саарарын хоруур дугайында» №348 доктаалды хүлээп алган. Бо доктаалды хүлээп алганының чылдагааннары:

— хоорайның хөй санныг чурттакчылары «Боярышник» хевирлиг хандыны базым санында, хоорайның бичии үгек садыгларында садып турар, оларның ажылын чурумчудар талазы-биле негелдени хоорайның мэриязынга тургускан;

— ол суксун-биле хораннанган таварылгалар көвүдеп турар дугайында кадык камгалал албан черлеринден медээлер доктаамал кээп турар.

Доктаалды хүлээп алырынга хөй санныг чылдагааннарның факт-барымдаазының болганының уржуундан дүвүренчиг байдал тургустунган. «Боярышник» суксунну ишкениниң түңнелинде хөй кем-херек үүлгедиглери илереттинип турар. Бо чылдың февраль 26-да хоорайның оң талакы дачалар ниитилелинге өлүрүүшкүн болган. Эрге-хоойлу чериниң ажылдакчылары болуушкун болган черге чеде бээрге, «Боярышник» суксунунуң дөрт шили херечи болган.

Хоорайның мэриязы Россияның хереглекчилер хайгааралының болгаш хоорайның үндүрүг инспекциязы-биле кады чоруткан хыналданың түңнелинде, ол эм хевирлиг чүүлдерни чүгле хоорайның бичии садыг шугумнарында эвес, ужур-чурумнуг садыгларда сайгарып турары база илерээн. Хоорайның мурнуу микрорайонунда бир садыгдан 239 бичии шилдиг хоранны хавырган.

Корум-чурум харыылаар

Кичээнгейде — «Боярышник»

ажылчын бөлүк хоорайның бүдүрүлгелериниң барааның мөөңү-биле база үүрмектеп садып турар садыгларның ээлериниң аразынга бизнестиң социал харыысалгазының дугайында тайылбыр ажылын чорудуп, ажыл-агыйга болгаш косметикага ажыглаарынга көрдүнген продукция-биле чурттакчы чонну «сэзденнедирин» эки туразы-биле соксадырын дилээн.

Ол продукцияның кол хереглекчилери ооң-биле арның чаарынга болгаш ванна чуурунга азы эм кылдыр ажыглаарынга хереглевейн турар. Ону арагага сундулуг кижилер садып ап турар, а кандыг-бир аарыгдан эмненирин бодавас. Россияның кадык камгалал хайгааралының берген медээзи-биле алырга, ол продукцияның технологиязының 70 хуузун хажыдып турар тускайжыттынмаан бүдүрүлгелерден спиртти кыдыынче сайгарып турары билдинген болгаш, ону ажыглап турар кижилерниң кадыынга улуг айыылды тургузуп турар дээрзи чугаажок. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, ол хоран-дыр.

Ындыг продукция-биле бо чылдың март 16-да Забайкальск крайның Красный Великан чурттакчылыг суурунуң чурттакчылары массалыы-биле хораннанган. Когарааннарның минниишкиннеринден алырга, «Боярышникти» доктаамал ажыглап турарга, чартык чыл болгаш буттарының, бүүректериниң ажылдаары баксыраар, чүрек туруп эгелээр.

Сайгарлыкчыларның чамдык кезии «Боярышникти» саарылгадан уштур негелдени хүлээп деткээн. А өскелери канчаар садып турганыл, ол-ла хевээр садып-саарарын уламчылап турар. Кижилерниң таваржып турар кажыыдалын, караанның чажын олар херекке албайн, чүгле бодунуң орулгазы дээш ажык-кончаа бодап, улустуң кандыг-даа кем-херек үүлгедиинге онаажып турары сайгарлыкчыларга чүү-даа эвес болуп турар. Ол деңнелдиң сайгарлыкчыларынга хамаарыштыр удур демиселди чорудары-биле мэрия улуг кичээнгейни угландырып турар. Хоорайга «чигзинчиг» ижер суксуннарны садарын кызыгаарлаары, чурттакчыларны ол айыылдыг хорандан чайладыры — кол сорулга.

Доктаалда көрдүнгени-биле, сайгарлыкчыларга садыг тудуп алырынга чер участогун берип тура, керээге ханды (хоралыг суксун) садарын хоруп турарын албан айтыр. Керээни хажыткан таварылгада ону күш чок болдурар, а ол бичии үгек садыгның бодун бузуп, чок кылыр.

Хоорайның мэриязы шупту хуу сайгарлыкчыларга бо доктаалды тургусканы хоойлу-дүрүм актыларының негелдези езугаар удуртулгага алырын улуу-биле дилеп турар. Ооң чурумун хажытпазының талазы-биле база Кызылдың чурттакчыларын «Боярышникти» садып турарларны мэрияның дараазында телефоннарынче (2-31-42) долгаарын дилеп тур бис.

Валерия КОНГАР.

Номчукчуларның саналы

«Азия төвү» тураскаалды — «Оолдуг элик» чанынга

Үениң аайы-биле шупту чүве өскерлир, чаарттынар. «Азия төвү» тураскаалды өскээр көжүрери дээрге база үениң негелдези-дир.

Эрик кыдыын каастаар онзагай комплекстиң тудуунга кижи өөрүвес аргажок. Мооң мурнунда турган эргижиреп бустур четкен оран-бажыңнарны узуткап, оларның орнунга чаа, чараш тудугларны тудуп эгелээни — улуг чедиишкин-дир. Улуг хемчээлдиг ажылдарны күүседиринге хөй акша-хөреңги херек. Ынчангаш маңаа Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оолдуң тывынгыр, сагынгыр, дидим ажыл-херээн демдеглевес аргажок. Ынчангаш келир үеде Кызыл хоорай улам сайзырап, чаа-чаа тудуглар немежип, ооң-даа аян-шинчи кирер дээрзинге бүзүрээр мен.

Ам эрги «Азия төвү» тураскаалдың каяа турарынга хамаарыштыр үзел-бодалымны илередип көрейн.

Азий дип кажан-даа читпес, а ооң төвү база кажан-даа өскерилбес. Ындыг болганда Азияның төвүн илереткен тураскаал Кызыл хоорайга турар ужурлуг. Эрги тураскаалды паркка тургузар болза, ону чүгле паркче кирген улус эскерип көөр. Каа-Хем суурда туттунуп турар спорт комплекизиниң чанынга тургузар дээрге база эпчок ышкаш. Ол хире ужурутказыг, төөгүлүг тураскаалды анаа-ла спорт комплекизиниң девискээринге тургузар болза, черле таарышпас. Чогум улуг спорт комплекизин «Азия төвү» деп адаар болза, чараш-тыр, онзагай-дыр.

Мен бодаарымга, эрги тураскаалды Дөгээ дааның бары-рыын талазында Кызылче кирер оруктуң дөң кырынга «Оолдуг элик» тураскаалының чанынга тургусканы дээре. «Азияның төвүн илереткен Кызыл хоорайже моорлаңар!» деп аалчыларны уткаан ышкаш болур. Кандыг-даа кижи аал-оранче эжиктеп кирер болгай. Ынчангаш ол чер Азияның төвүнче кирер «эжик» апаар. Тураскаалды анаа-ла шанчып кагбайн, ооң чоогунда девискээрге бичии комплекс хевирлиг тудугну тудар. Ында чараш орук долгандырыы база бар болгай. Өгленишкен аныяктар база ыяап-ла аңаа баар. Ооң аңгыда Дөгээ дааның кырынга Бурган башкының делегейде ховар дээн улуг, бедик овур-хевириниң тураскаалы тургустунар. Ынчангаш ол девискээр республикавыстың аалчыларынга онза сонуурганчыг апаар.

Саакпан ОНДАР.

Каа-Хем суур.

Аэропорттуң девискээринге

Мээң амы-хууда саналым — «Азия төвү» тураскаалды Кызылдың аэропортунуң девискээринге тургузар болза эки.

Эрги тураскаалды национал утка-хевирлиг кылдыр чогаадып чаарткаш, найысылалче көрүнген талага, янзы-бүрү ыяштар олурткан чараш аллеяның ужунга тургусса кандыг ирги? Кызылдың аэропорту удавас делегей чергелиг апаар. Ынчангаш кайыын-даа келген аалчылар: «Азияның төвүнде чедип келдим. Тоолзуг, чараш Тыва чурту бо ышкажыл» деп баштай-ла бодаар. Оларның бодалын аэропорт чанында «Азия төвү» тураскаалы улам быжыктырып бадыткаар болур.

Бюрбю СЕРЕН.

Кызыл хоорай.

Аныяктар болгаш сайгарлыкчы чорук

ӨВҮРДЕ «ФотоУгулза»

Республикада күш-ажыл рыногунда дүшкүүрлүг байдалды чавырылдырар талазы-биле аныяктар база идепкейлиг ажылдап турар. Чазак Даргазының саналы езугаар биче бүдүрүлгелерни хөгжүдер сорулгалыг төлевилелдерге чергелештир, ТР-ниң Аныяктар херектериниң талазы-биле болгаш спорт яамызының «Сен – сайгарлыкчы сен!» деп чылдың-на чорудуп турар комплекстиг программазын демдеглээри чугула. Ооң ачызында дыка хөй аныяктар сайгарлыкчы ижин шуудадып, үре-түңнелдиг ажылдап чоруур.

Сайгарлыкчы кижи садыг-саарылгага салым-чаяанныг, быжыг туруштуг, улус-биле чугаалажып билир, салдынган сорулгазын эчизинге чедирер дээш бүгү талазындан кызымаккай ажылдап чоруур кижи болур. Бергелерге торулбайн, бедик тура-сорук-биле бурунгаар чүткүп чоруур кижиниң күзели албан боттаныр. Чедиишкинниг болурунуң чажыттарын кым-даа билип алыксаар. Ындыг кижи өскелерге үлегер-чижек болуп, ала-чайгаар сонуурганчыг апаар. Тывада чедиишкинниг ажылдап чоруур аныяк сайгарлыкчылар хөй. Оларның бирээзинге Өвүр кожуундан Хүреш-оол Владимирович Монгушту хамаарыштырып болур. 28 харлыг аныяк сайгарлыкчының чедиишкинниг ажыл-херээ – ооң сайгарлыкчы чоруунуң бадыткалы. Хүреш-оолдуң ада-иези бичии оглунуң чуруттунарынга сундулуун эскерип кааш, республиканың Р. Кенденбиль аттыг уран чүүл школазының чурулга салбырынче өөредип кирипкен. Бичии Хүреш школазын чедиишкинниг дооскаш, Новосибирск хоорайга дизайнер салбырынга өөренип киргеш, тускай мергежилдиң дипломун холга алган.

Хүреш-оол ынак Тывазынче чанып келгеш, баштайгы күш-ажылчы базымнарын хоорайның янзы-бүрү реклама агентилелдеринге эгелээн. Садыгларның ажылдаар чурумун, аттарын чараштап бижип, аңгы-аңгы реклама ачы-дузаларын чонга көргүзүп, арга-дуржулгазын байлакшыдып бедидип алган. Оон-на эгелээш Хүреш-оолдуң хей-аъды көдүрлүп, сонуургалы күштелип, харын-даа ол талазы-биле хууда ажыл-херээн эгелээр деп бодап алган. Кандыг-даа ажыл-херекти эгелээрде белен чүве турбас. Ынчалза-даа Хүреш-оолдуң 2-3 чыл дургузунда Кызыл хоорайга ажылдап чорааны хууда херээн шуудадып алырынга улуг ужурдузалыг болган.

«Бир катап телевизорга Дүрген суурга эртип турган аныяктар чыыжын көргеш, ону сонуургап, хандыр билип алырыбиле сурагланып эгелээн мен» – деп, Хүреш-оол чугаалаарга, ол дугайында тодаргай чугаалап бээрин диледим.

– ТР-ниң Аныяктар херектериниң талазы-биле болгаш спорт яамызынга тускай төлевилелдер дугайында айтырып чеде бээримге, ооң ажылдакчылары кандыг төлевилелдер, мөөрейлер барын тайылбырлап бергеннер. Оларның арaзындан «Сен – сайгарлыкчы сен!» деп программаны шилип алгаш, яамының мурнундан сайгарлыкчының курстарынга өөренип эгелээн мен. Бо курстарны Новосибирск хоорайдан келген башкылар эрттирип, бистерге сайгарлыкчы чоруктуң чажыттарын янзы-бүрү тренингилер, оюннар дузазы-биле өөреткен. Оон аңгыда сайгарлыкчы кижиниң сагып чоруур дүрүмнери болгаш эргелери, садып алыкчылар-биле канчаар ажылдаары дээш, дыка хөй ажыктыг чүүлдерни шиңгээдип алган бис. Бо өөредилге чүгле 5 хонуктуң иштинде болган, ынчалзажок шыырак билиглиг башкыларның удуртулгазы-биле эрткен бизнес-кичээлдер сайгарлыкчы чоруктуң делегейинге сонуургалды оон-даа күштелдирген. Хакас республикага болуп эрткен аныяктар чыыжынга киришкенимни база улуг чедиишкин деп санаар мен. Аңаа дыка хөй сайгарлыкчы аныяктар-биле ужуражып, аравыста арга-дуржулганы солушкан бис.

– Киржип турган мөөрейлериңер дугайында сонуургадып көрүңерем, Хүреш-оол Владимирович.

– Чогум-на хөй мөөрейлерге киришпээн мен. Чүгле «Сен – сайгарлыкчы сен!» деп программага бодумнуң бизнес-планымны дужааган мен. Мээң ол ажылымны үнелээр деп улуг-ла идегел меңээ турбаан. А херек кырында мээң ажылым комиссияның эң-не дээре деп санаан бизнес-планнарының арaзынче кирген болган. Үшкү чадазынга төлевилелди камгалаар турган, ынчалза-даа мен ынаар барып шыдаваан мен. Ынчангаш ажылым оон ыңай турупкан. Элээн үе эрткенде, яамыга барып айтырарымга: «Бодуң каяа чоруп чордуң, сээң ажылың бедик деңнелдиг бизнес-планнар арaзынче кире бергеш турду, камгалаар ужурлуг хүнде келбээн сен. Ооң уржуундан ол ажылды эрттирер аргавыс чок болган» – деп харыы дыңнааш, «кончуумну аа» деп бодумну шүгдүнген мен. Ынчалза-даа келир чылын база катап шенеп көөр-дүр деп шиитпирлеп алган мен. Кордакчыларның анкетазын долдургаш, 3 аңгы чаданы эртер чөпшээрелди алдым. Бирги үе-чадада ажылым бедик үнелелди чаалап алырга, дараазында үе-чадаларда «ажырбас боор» деп бүзүреп турзумза-даа, улуг чигзинниглер турган. Бизнес-планымны чедиишкинниг камгалап алгаш, сайгарлыкчы чоруумнуң эгелээшкининге деткимчени яамыдан алдым.

– Ажыл-чорудулгаңарның баштайгы базымнары канчалдыр эгелээнил?

– Өскен-төрээн Өвүрүмнүң төвү болур Хандагайтыга шагдан тура ажыдыксааным реклама агентилелиниң баштайгы ажылдарын чорудуп эгелээн мен. Таарымчалыг ажылдаар оран-бажың чок турганындан ажыл-иш ийи чылдың нүүрүнде улуг-ла шуудап чадап турдум. Чоок кижилеримниң деткимчези-биле Хандагайтының төвүнге ажылдаарынга эптиг оран-бажыңны садып алгаш, ажыл-чорудулгавысты шуудадып эгелээнивис ол. Аныяктар яамызының деткимче кылдыр берген акшазы-биле чугула херек дериг-херекселди садып алган бис. Ажылдаар оран-бажыңывысты септээш, чоокта чаа ажыглап эгелээнивис бо. Улуг принтерни чагыдып алдывыс, ам удавас эккээр.

– Амгы үеде кандыг чагыглар-биле ажылдап турар силер?

– Доозукчу школачыларның альбомнарын кылып эгеледивис. Сумуларның школаларындан чагыглар хөйү-биле кээп турар. Доозукчуларга тураскаал альбомнар, ленталардан аңгыда, тускай шилден кылган хоога чуруктуг хөрек демдектерин база кылып тур бис.

Чоннуң көрүжү, сонуургалы амгы үе-биле деңнежип, бир тускай болу берген. Идик-хепке даар бир тускай им-демдекте азы бижиктерни чорудар апар Оон аңгыда улуг баннерле болгаш ханага азар булуңнар садыглар, кудумчулар аттар болгаш өске-даа орук демдек рин кылып, ол талазы-биле даа хандыр өөренип, чогаады ажылдаар деп сорулганы сал бис.

– Кады ажылдап турар ко лективиңерни сонуургад көрүңерем.

– Ажыл-иживис чаа-ла лээн болганда, амдызы дуңмаларымны эвилелдеп ал ажылдап турар мен. Олар да Найдан Монгуш болгаш Ча оол Монгуш-тур. База керни чек Алексеевна Ондар каас ажылдарынга дузалажып тур Ынчалза-даа чогаадыкчы бол ажылдаар күзелдиг аныякта ажылчын олуттарже чалап тур бис. Бо хонуктарда бистин-би ле Кежик Александрович Онд ажылдап эгеледи. Чүү-даа чү чоорту шуудаар болгай, моон-да соңгаар хөй ажылчын олуттар тургузар деп планнап турар мен.

– Аныяктарга ажылчы олуттарны берип турарың дыка өөрүнчүг-дүр. Ажыл-иж ңер ам-даа шуудап, чогаадыкчы ажыл-чорудулгаңар оон-да делгемчип, чонуңарның салы сеткилин улам өөртүп, чайы налчак чедиишкиннерлиг бол руңарны күзедим.

Аныяк сайгарлыкчы Хүреш-оол Монгуш база Кежик Ондар

«Алдын» холдуг шеверлекчи Найдан Монгуш.

Чечек Ондар ажыл үезинде.

АВТОРДАН: Хүреш-оол Монгуштуң удуртуп турары «ФотоУгулза» реклама агентилели шынарлыг фото-чуруктар тырттырарындан аңгыда, аңгы-аңгы тала-биле ажылдап турар деп билдивис. Республикавыстың кыдыг-кызыгаарында кожууннарга «ФотоУгулза» канчаар-даа аажок ужур-дузалыг. Ооң мурнунда улус баннерлер, хана-булуңнары чагыдып, кылдыртып алыр дээш кызыгаар эртип, Моолче чедип, Кызыл кирип турган болза, оларда ам ындыг улуг шүүдел чок. Ырак-узак чорбайн, чогуур өртектер-биле, үе-шаанда шынарлыг чүүлдерни кылдыртып алыры өөрүнчүг болбайн канчаар. Ынчангаш «ФотоУгулзаның» чагыкчылары үзүлбес, чагыглар доктаамал кээп турар. Чүгле Өвүр кожуундан эвес, харын-даа Мөңгүн-Тайгадан чагыглар бар.

«ФотоУгулзаның» салган сорулгалары улуг. Аяк-савага тускай бижиктерни, чуруктарны чыпшырары база бичии полиграфияны ажыдарын олар бодап турар. Бо сорулга чоокку үеде боттаныр дээрзинге Хүреш-оолдуң бүзүрели улуг. Чаа эгелеп чоруур үүле-херекке материалдыг хандырылга-биле бергедээшкиннер турза-даа, оларның ажыл-ижи моон-даа соңгаар шуудап, бичии полиграфияны ажыдып алыр сорулгазы албан бүдер дээрзинге бүзүрээр мен.

Белекмаа ХЕРТЕК.

Чуруктарны хуу архивтен алган.

Чагаалар – амыдыралдыӊ көрүнчүү

Сактыышкын

ЭРТКЕН ҮЕМ УТТУНДУРБАС

Кижиниң чырык черге бо-гарап төрүттүнгеш, ажылдап, чурттап эрткен чылдарында уттундурбас тɵɵгүлүг хүннер, чылдар ыяап-ла турар.

Мен 1951 чылдыӊ май айда Сүт-Хөл кожууннуӊ Бора-Тайга сууруга арат өг-бүлеге төрүттүн-гэн мен. Авам, ачам чеди ажы-төлдү эртем-билигге чедирип, өстүрүп кижизиткен. Авам Чү-гунмаа Сапыковна — мал ажы-лының шалыпчызы, ачам Борис Шортенович Куулар алдарлыг тудугжу, дарган чораан.

1960 чылдарда берге үелер турган. Эртенгиниң 4-5 шак үе-зинде эгей тон чагы кедип алгаш, садыгга хлеб оочурлап турганым утпас мен. Оочурум чеде бээрге, чартык хлебти дензилеп бээр турду. Өөренип баалкаш, тараа соктаар, далган тыртар.

Чеди класс тургаш, эжим Майдыр-оол Куулар-биле (ара-лыста ам чок) кичээлдер соон-да ачамга дузалажыры-биле аът баргазы сол, хөрүк тыртар тур-дувус. Бир катап кичээлден дес-е, ачамга дузалажып тургаш, школа хана солунунга чурудуп-а турганывыс бар. Бора-Тайга школазын 1969 чылда доостум. Акым Мөңгүн-оол Куулар школа директору турган, а мен тарның аалынга туруп алгаш, углар садынга хөгжүм баш-лазы болбушаан, одакчылап чип алган турдум. Ноябрь да Владивосток хоорайның шериг-далай флодунуң ужар ул кезээнче чорупкаш, 1971 лдың декабрьда халажып лдим. Шериг албаны эртти-н тургаш, партияның кежээ-школазын доостум. 1972-73 лдарда Чөөн-Хемчик кожуун-партия райкомунуң бирги кретары Ш.Д.Куулар мени ОСААФ даргазы кылдыр то-лаан. Ажыл-агыйымның эге ымы оон эгелээн.

Ада-ием малчыннар болгаш ажыл-агыйын сонуургаар н. Ынчангаш 1973 чылда асноярск хоорайның кɵдээ ыл-агый институдунуң вете-ария салбырының белеткел узунче дужаар дээримге, ил стажы чок дээш хүлээвейн таныгдан дедир чанар ужур-аварыштым.

Чанып келгеш, ада-иемге рүн чугаалаарымга, мени чын даайым сугга дузалак-адып чорудупкан. Даайымга бергеш: «Өөренир дээрим-малчыннаан стаж херек о боор чүве-дир, ачам силер-ш кадарчы кылдыр дузала-көрем диди» — дээримге, дыка өөрээн. Мени ол до-шайлаткан соонда, хоюн хү-ти. Ооң хоюн санаарывыска, төрүүр хой болган. Хоюмну арып үнүпкен мен.

Хөй хой кадарып чораан , баштай дээрезинде шала девидексеп, ыңай-бээр халыыр дээш дер дүшкен мен. Хоюм Мешпен дааңче үндүр оътаалш, куду шуужуп бадыпкан. Кышкы үеде хүн дурту база кыска, хой база төрүп эгелээн. Дагны ку-ду баткаш, элээн болганда хой соондан үнүп кээримге, олар аал өдээнче кире берген болган. Шак база эрте, дедир сүрүп үне бээр дээримге база болдунмас. Хойну эртежик киирип эккелген дээш даайым кончуур боор деп бодаан мен, чүнү-даа ыыттаваан, хире-шаа ол ыйнаан деп бодаан чадавас. Өгге кирип, шай ижип-кеш, хураганнар ыдып турувуста-ла кежээ дүшкен. Шак ынчал-дыр бирги кадарчылаан хүнүм эрткен. Кежээ чыдып алгаш: «Эртен кайнаар кадарар чоор, берге-дир, оо» деп боданып каап чыткан мен.

Даң бажында тургаш, шоо-дайлар чүктээш, хар чыып чорупт-тар чүве. Оон хар эргискеш, шай хайындырып, хураганнар ыткан соонда, хой кадарып чоруптар сен. Эң-не берге чүүл — хой черге 5-6 чедир төрүптерге, чаш хураганнарны кадыр черлерни өрү чүктеп үндүрери боор чүве.

Кыш-даа эрткен, час келген. Көргүзүглеривис эки болган — 100 хойдан 120 хураганны камгалап алганы дээш «Алдан-Маадыр» совхозтуң малчынна-рының мурнакчылар одуруунче кирген бис. Ол чоок-кавының хурал-суглаазынга даайым мени мактаан сураа база үнүп турган. Ынчан даайымның эки көргүзүг-лери дээш шаңнал-макталды-даа алган, а меңээ «Алдан-Маадыр» совхозтуң мурнундан өөредип чорударыбиле шынзылганы берген.

Оон Красноярск хоорайның кɵдээ ажыл-агый институдунуң ветеринария салбырының бе-леткел курузун доосқаш, улаш-тыр институдунче кирип ал-дым. Институт соонда «Алдан-Маадыр» совхозка үш ай хире ветфельдшерлеп турумда, сов-хоз директору Д.С.Куулар мени совхозтуң кол мал эмчизи кыл-дыр томуйлаан. Алдан-Маадыр совхоз ынчан үш салбырлыг турган — Ак-Даш, Бора-Тайга, Алдан-Маадыр. Ниитизи-биле муң ажыг бода малдыг, дөрт чүс ажыг чылгылыг база алдан ажыг муң шээр малдыг турган. Кɵдээ ажыл-агый шугумунга тус-кай эртемниг специалист болуп, директорум Дамдын Куударның удуртулгазы-биле ажылдап эге-лээним ол. Боду мал эмчизи, кончуг негелделиг, арга-дур-жулгалыг кижи. Мени өөредип, чагып-сургап, арга-дуржулгазын меңээ дамчыдып бергени хилис барбаан.

1997 чылда РФ-тиң Кɵдээ ажыл-агый яамызының Хүндүлел бижии-биле шаңнааны ажыл-агыйымның түңнели болганын-га өөрүп, чоргаарланып чо-руур мен. А 2000 чылда ТР-ниң Президентизи Ш.Д.Ооржактың чарлыы-биле «ТР-ниң кɵдээ ажыл-агыйының алдарлыг ажыл-дакчызы» хүндүлүг атты алган мен.

1979 чылда «Алдан-Маадыр» совхозка ажылдап чеде бергеш, өг-бүле тудары-биле Мария Николаевна Ооржак-биле та-ныжып чурттай берген бис. Ол мээң бызыг чөленгиижим, ынак эжим, үш ажы-төлүвүстү бода-радып өстүрген бис.

«Алдан-Маадыр» совхозка ажылдап турар үемде болган бир таварылганы бо-ла сактып келир-дир мен. Чеже-даа комму-нистиг партия турда, мал эмчи-лери, зоотехниктер аъттар мунуп ажылдап турдувус. Хураганнарга камгалал тарыышкын кылыры-биле Оргу-Шөл бригадазы-биле малчыннар кезип чорупкан бис. Д-Н.Ч.Ооржактың аалынга эрте-жик чеде бердивис. Чаңчылым аайы-биле малчыннар-биле мен-дилешкеш, хой кажаазынче ки-рипкен мен. Ынчан хой оолдап турган үе чүве. Чаа төрээн ху-раганнарны камгалап тарып тургаш, эскерип көрүп тура-рымга, 6-7 хире хураган тыртар аарыгдан аарып турар болган. Эмнерни белеткээш, шуптузун сыкырткаш, дараазында аал-че чоруптум. Малчын Кылбак Монгуштуң аалынга келдим. Аалынга чоокшулап келиримге, малчын уткуй халып келгеш: «Ат болду, эмчи, аъдым туруп албас, чыдыпты, дузалап көрем» — деп бо. Шынап-ла, аъды чыдар, думчуундан суук чүүл үнүп, си-риңейнип чыдыр. Температуразы 39-40 чедип турар боорга, эмнер салып, эмнээшкинни кылгаш, ээзинге арга-сүмем каттым. Бир эртен бажыңга олурумда, ол малчын кээп, малы дээш өөрүп четтиргенин илеретти. Аалдың аарып турган хураганнары база шупту онча-менди болган.

Чөөн-Хемчик кожуунга 30 чыл дургузунда ажылдап, чурт-тадым. Кожуун чону мени ийи удаа Төлээлекчилер хуралы-ның депутадынга соңгаанынга өөрүп, оларга четтиргеним иле-редип чоруур мен. 2001 чылда Москваның Кремль Ордузунга политиктиг партиялар съезди-зинге делегат болганым уттун-дурбас. Аңаа Россияның бил-дингир политиктери В.Путин, С.Шойгу, Тывадан Ш.Кара-оол, З.Ондар болгаш өске-даа деле-гаттар киришкен.

2005 чылдан 2011 чылга чедир Федералдыг ветеринар болгаш фитосанитар албан чери-ниң Тывада эргелелиниң килдис начальнигиниң оралакчызы боол ажылдааш, хүндүлүг дыштаныл-гаже үндүм. Ажылдап чораан үелеримни сактып, мени удуртуп чораан даргаларымга өөрүп чет-тиргенимни илередип чор мен.

Дарый-оол КУУЛАР,
күш-ажылдың болгаш спорттуң хоочуну.
Чадаана хоорай.

ЧАА НОМ БАЙЫРЛАЛЫ

Апрель 3-те К. Чуковский аттыг библиотекага уруг-лар чогаалчызы Леонид Борандаевич Чадамбаның «Озеро света» деп орус дыл-че очулдурган шүлүктер но-мунуң таныштырылгазы болуп эрткен.

Ол хемчегни чогаалчының уруглары, элээди кɵрүкчүлер театрының (ТЮЗ) удуртукчу-зу Айлана Леонидовна би-ле «Тувинская правда» со-лунунуң журнализи Елена Леонидовна удуртуп эрттирген. Аңаа «Сылдысчыгаш» солунуң кол редактору Александр Сан-оолович Шоюн, Н. Рушева аттыг уругларның уран чүүл школа-зының чурулга башкызы Лейла Эрнестовна Алдын-оол өөре-никчилери-биле, теле-радио-компанияның база солуннарның журналистери болгаш тɵзүчүлар, оларның ада-иези, чалаткан аал-чылар, номга сонуургалдыглар кээп киришкен.

Библиотеканың килдис эрге-лекчизи Раиса Аркадьевна Сан-чай чогаалчының допчу намда-рын, ооң шүлүктерин номчуп, чаа номуң улуг экранга көргү-зүп таныштырган. Бо номнуң адын чогаалчының өскен чери Тожуда Азас хөлдү чарашсын-ган шүлүүнде одуруглар-биле адаан. Элээди кɵрүкчүлер теат-рының артистери база библио-теканың бичии номчукчулары Леонид Чадамбаның шүлүк-терин орус, тыва дылга ном-чааны чаптанчыг, солун болган. Ылаңгыя чогаалчының уруун-га тураскааткан «Бичии Лена» деп шүлүүн Айлана биле Анета Монгуштарның күүсеткени кө-рүштүг болган. Бичии артис-терге чогаалчының уруглары база деткикчизи — «Находка» аптеказы белекчигештерни ты-выскан.

Бо бичии шүлүктер номун «Культура России (2012-2018 годы)»» деп тускай сорулгалыг Федералдыг программа езугаар Парлалга болгаш массалыг ком-муникация Федералдыг агентилелиниң акшаландырылгазыны-биле парлап үндүрген. Номнуң чурук кааcталгазын Н. Рушева аттыг уран чүүл школазының бичии чурукчуларының чурукта-ры-биле каастааны онзагай. Номнуң тургузукчузу Елена Леонидовна Чадамба ачазының шүлүктерин чыып, ном кылдыр үндүрген.

Чуковский аттыг библио-тека удавас чаа оран-саваже көжерин улуг өөрүшкү-биле дыңнаткаш, мындыг ном байыр-лалдары ам-даа удаа-дараа боол, бичии номчукчуларны өөртүп турарын күзээн.

Алдынай СОЯН.

КЫЗЫЛ-ЧЫРААНЫҢ КЛАРАЛАРЫ

Совет үеде кыдыг-кызы-гаар Кызыл-Чыраа сумузунга 1940 чылдан бээр орус аттар кɵвүдээн деп болур. Олар-биле эштежилгениң түңне-линде бис ажы-төлүвүстүң ат-сывын орусчудуп адап эге-лээн бис.

Бистиң суурувуска Клара аттыг авыдайлар кɵвүдээнин демдеглээйн. Эң улуу Клара Танова. Ол Омскиниң эмчи ин-ститудунуң уруглар салбырын доосқан. Күш-ажылчы базым-нарын Ак-Довурак хоорайның уруглар эмчизинге эгелээн. Беш чыл аңаа ажылдааш, өскен-төрээн чуртунче чанып келген. Ол хөй чаштарның кадыкшылын камгалап, быжыглап ажылдааш, хүндүлүг дыштаныл-гаже үнген. Оон бичиизи Клара-вынс кожууннуң архив албанынга 23 чыл ажылдааан. Ол — парлалганың, культураның төлептиг ажылдак-чызы. Үшкүзү Клара Даваа — математика, физика башкызы. Төрээн школазынга директор-лап ажылдааш, хүндүлүг дыш-танылгаже үнген. Ада төөгүзү солун Даваа Соян ирейниң, эне угбайның хөй ажы-төлдериниң ортун уруу-дур. С.К. Тока дар-ганың «Соян Даваа» деп оче-ригиниң маадыры. Клара Сенди — повар мергежилдиг, «Иениң алдары» медальдың эдилекчи-зи, хөй-ниитичи. Эң хеймери-вис — Клара Өөлет. Өөнүң эзи Григорий-биле малчыннап чо-раан. Хүндүлүг дыштанылгаже үнгеш, Кызыл хоорайда уруг-ларын өөредип, кайызы-даа омак-сергек уйнуктарының эр-гим, ынак кырган-авазы, кыр-ган-ачазы.

Мээң адымны эмнелгеге хиним кескен Клара деп орус омактыг эмчиниң ады-биле адаан. Кларалар — чугаа-соот-туг, ажык сеткилдиг, ажыл-иш-чи. Олар демнежип алыр бол-за, будүн өгнү кыла шааптар күчү-куштуг энелер чүве.

Кызыл-Чыраа сумузунда
Клара деп атташтар бар.
Кылыр ишке эрес-кежээ,
Кызымаккай авалар боор.

Клара ЧИҢМИТ.
Самагалдай суур.

Тыва Республиканың күрүне эрге-чагыргазының хоойлужудулга (төлээлекчи) органнарының хүлээп алганы чамды... доктаалдарын күжүн чидирген деп санаарының дугайында

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) доктаалы

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) **доктаадыры болза:**

1.Дараазында доктаалдарны күжүн чидирген деп санаар:

1) Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының 2009 чылдың октябрь 10-да «Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының даргазының айтыышкынын соксадырының дугайында» № 1661 ХП-II доктаалын;

2) Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының 2008 чылдың октябрь 22-де "Чурттакчы чоннуң кадыкшылын камгалаар дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузунче өскерилгелер кииреринин дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузунуң дугайында" № 969 ХП-II доктаалын;

3) Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының 2008 чылдың октябрь 22-де "Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының депутаттарынче соңгулдалар дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузунуң 26 биле 32 чүүлдеринче өскерилгелер киирер дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузунуң дугайында" № 961 ХП-II доктаалын;

4) Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының 2009 чылдың октябрь 10-да «2008 чылда уругларның кадыкшылын быжыглап, чайгы дыштанылгазын организастаары" деп темага эрткен "төгерик столдуң" арга-сүмелерин бадылаарының дугайында» № 1001 ХП-II доктаалын;

5) Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының 2008 чылдың сентябрь 26-да "2008-2009 чылдарның одалга сезонунга республика белеткелиниң дугайында" № 933 ХП-II доктаалын;

6) Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының 2008 чылдың сентябрь 26-да "2008 чылда Тыва Республиканың республика бюджединиң дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузунче өскерилгелер кииреринин дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузунуң талазы-биле чөрүлдээлерни болдурбас чөпшээрежилге комиссиязын тургузарының дугайында" № 909 ХП-II доктаалын;

7) Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының 2007 чылдың декабрь 25-те "Тыва Республикада инвалидтерниң реабилитация байдалының дугайында" деп темага эрткен "төгерик столдуң" арга-сүмелерин бадылаарының дугайында» № 593 ХП-II доктаалын;

8) Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының 2006 чылдың май 24-те "Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының ийиги чыыжының депутаттарының соңгулдаларын эрттиреринге чаңгыс мандаттыг соңгулда округтарының схемазын бадылаарының дугайында" № 1860 ХП-I доктаалын;

9) Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының 2005 чылдың декабрь 21-де "Тыва Республиканың административтиг девискээр хуваалдазының реестрин бадылаарының дугайында" № 1648 ХП-I доктаалын (Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының 2007 чылдың ноябрь 11-де № 455 ХП-II доктаалы-биле киирген өскерилгелери-биле);

10) Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының 2003 чылдың октябрь 23-те "Республика бюджединиң күүселдезинге контрольду чорударын хандырарынга эргежок чугула информацияларны (отчеттарны, санчурагайларны, шынзылга бижиктерни болгаш дыңнадыышкыннарны) бээриниң дугайында" №455 ХП-I доктаалын;

11) Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының 2003 чылдың октябрь 23-те "Кыдыкы Соңгу чүктүң районнарынче база аңаа деңнештирген черлерже аъш-чемни (барааннарны) дүрген чедиреринге күрүнениң саң-хөө деткимчезиниң регион фондузунуң акша-хөреңгизин тургузарының болгаш ажыглаарының чурумун бадылаарының дугайында" №447 ХП-I доктаалын;

12) Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының 2003 чылдың июнь 16-да "Тыва Республиканың минералдыг аржаан суларны чөптүг ажыглаарының дугайында" парламент дыңнадыышкыннарының түңнелдериниң дугайында" №378 ХП-I доктаалын;

13) Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының 2003 чылдың апрель 24-те "Тыва Республикада алкоголизм, наркомания болгаш токсикомонияга удур күрүне профилактиказының эгезиниң дугайында" №296 ХП-I доктаалын;

14) Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының 2003 чылдың январь 15-те "2003-2006 чылдарда Тыва Республикада түреңги чорукту чайладырының талазы-биле республиканың тускай сорулгалыг программазын бадылаарының дугайында" №296 ХП-I доктаалын;

15) Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының 2002 чылдың декабрь 20-де "2003 чылдың бирги чартыында Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының ажыл планын бадылаарының дугайында" № 168 ХП-I доктаалын;

16) Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының 2002 чылдың декабрь 20-де "Тыва Республикада уругларның, элээдилерниң болгаш аныяктарның күш-дамыр кижизидилгези болгаш кадыкшылгазы (2003-2005 чылдарда)" республиканың тускай сорулгалыг программазының дугайында" № 165 ХП-I доктаалын;

17) Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының 2002 чылдың декабрь 20-де "2002-2007 чылдарда Тыва Республикада шимчевес өнчү объектилеринге күрүне учедунуң база күрүнениң чер кадастрын чорудар автоматчыткан системаны тургузары" республиканың тускай сорулгалыг программазының дугайында" № 164 ХП-I доктаалын;

18) Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының 2002 чылдың декабрь 10-да "Тыва Республиканың Чазаанда бажың үлээр комиссияның составынче Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының депутаттарын кииреринин дугайында" № 141 ХП-I доктаалын;

19) Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының 2002 чылдың декабрь 10-да "Тыва Республиканың Чазааның Даргазының оралакчызында аныяктар политиказының талазы-биле каттышкан чөвүлелиниң составынче Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының депутаттарын кииреринин дугайында" № 140 ХП-I доктаалын;

20) Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының 2002 чылдың декабрь 10-да "Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазы-биле тус черниң Төлээлекчилер хуралының кады ажылдаар чөвүлелиниң дугайында дүрүмнү бадылаарының дугайында" № 139 ХП-I доктаалын;

21) Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының 2002 чылдың декабрь 10-да "Тыва Республиканың Саналга палатазының даргазы албан-дужаалга болгаш ооң аудиторлар составының чамдыызын томуйлаар чурум дугайында дүрүмнү бадылаарының дугайында" № 137 ХП-I доктаалын;

22) Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының 2002 чылдың ноябрь 27-де "Тыва Республиканың Күш-ажыл болгаш социал политика яамызының балансызында "Сукпак" совхозтуң административтиг оран-савазын дамчыдары-биле холбашкан байдал база "Сукпак" совхозтуң ажылчыннарынга шалың төлевириниң төлеттинмээн өрезиниң дугайында" Тыва Республиканың Чазаандан парламент негелдезиниң дугайында" № 114 ХП-I доктаалын;

23) Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының 2002 чылдың ноябрь 27-де "Шаңнал комиссиязының составын бадылаарының дугайында" № 111 ХП-I доктаалын;

24) Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының 2002 чылдың ноябрь 18-те "2003-2010 чылдарда Тыва Республикада аныяк өг-бүлелерни чурттаар оран-сава-биле хандырары" республиканың тускай сорулгалыг программазын бадылаарының дугайында" № 102 ХП-I доктаалын;

25) Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының 2002 чылдың ноябрь 15-те "Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазынче журналистерниң аккредитациязының дугайында дүрүм бадылаарының дугайында" № 90 ХП-I доктаалын;

26) Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының 2002 чылдың ноябрь 15-те "Кызыгаар чоогунуң чидиг айтырыглары" парламент дыңнаашкынының талазы-биле комиссияны тургузарының дугайында" № 89 ХП-I доктаалын;

27) Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының 2002 чылдың октябрь 31-де "Тыва Республиканың Улуг Хуралы... Төлээлекчилер палатазының депут... тарының соңгулдарының талазы-б... соңгулда округтарын тургузарының с... мазын бадылаарының дугайында" Т... Республиканың Дээди Хуралының (п... ламентизиниң) доктаалынче өскерил... лерни болгаш немелделерни киирери... дугайында" № 47 ХП-I доктаалын;

28) Тыва Республиканың У... Хуралының Хоойлужудулга пала... зының 2002 чылдың октябрь 31-... "Тыва Республиканың Улуг Хуралын... Хоойлужудулга палатазының депут... тарының соңгулдаларының талазы-б... соңгулда округтарын тургузарының с... мазын бадылаарының дугайында" Т... Республиканың Дээди Хуралының (па... ламентизиниң) доктаалынче өскерил... лерни болгаш немелделерни кииреринин... дугайында" № 46 ХП-I доктаалын;

29) Тыва Республиканың У... Хуралының Хоойлужудулга палатазы... 2002 чылдың октябрь 31-де "2002-20... чылдарда Тыва Республиканың хөрзү... нуң дүжүткүрүн катап тургузар комплек... тиг программа дугайында" № 34 Х... доктаалын;

30) Тыва Республиканың Ул... Хуралының Хоойлужудулга пала... зының 2002 чылдың октябрь 30-... "Тыва Республиканың Дээди Хурал... Хоойлужудулга палатазының депута... рын Тыва Республиканың Ыяап-ла... цина камгаладылга фондузунуң удур... га составынче кииреринин дугай... № 32 ХП-I доктаалын;

31) Тыва Республиканың Ул... Хуралының Хоойлужудулга пала... тазының 2002 чылдың июль 18-... "Тыва Республиканың Улуг Хуралы... Хоойлужудулга палатазының 2002 чыл... дың июль 15-те № 2 доктаалынга өске... рилгелер кииреринин дугайында" № ... ХП-I доктаалын;

32) Тыва Республиканың Ул... Хуралының Хоойлужудулга пала... тазының 2002 чылдың июль 15-те... "Тыва Республиканың Улуг Хуралы... Хоойлужудулга палатазының санал... комиссиязының дугайында" № 2 ХП... доктаалын (Тыва Республиканың Дээ... Хуралының Хоойлужудулга палатазы... 2002 чылдың июль 18-те № 3 доктаал... биле киирген өскерилгелери-биле);

33) Тыва Республиканың Дээд... Хуралының (парламентизиниң) 2002 чыл... дың март 23-те "Тыва Республикан... Улуг Хуралының Төлээлекчилер пала... тазының депутаттарының соңгулдала... рының талазы-биле соңгулда округта... рын тургузарының схемазын бадылаа... рының дугайында" № 1382 доктаал... (Тыва Республиканың Дээди Хуралы... Хоойлужудулга палатазының 2002 чыл... дың октябрь 31-де № 47 ХП-I доктаал... биле киирген өскерилгелери-биле);

34) Тыва Республиканың Дээд... Хуралының (парламентизиниң) 2002 чыл... дың март 23-те "Тыва Республикан... Улуг Хуралының Хоойлужудулга па... латазының депутаттарының соңгулда... ларының талазы-биле соңгулда окру... тарын тургузарының схемазын бады... лаарының дугайында" № 1382 доктаал... (Тыва Республиканың Дээди Хуралы... Хоойлужудулга палатазының 2002 чыл... дың октябрь 31-де № 46 ХП-I доктаал...

биле киирген өскерилгелери-биле);

35) Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) 2002 чылдың март 20-де "2005 чылга чедир Тыва Республиканың Информатизациязы" республиканың тускай сорулгалыг программазын бадылаарының дугайында" № 1373 доктаалын;

36) Тыва Республиканың Дээди уралының (парламентизиниң) 2002 чылың март 20-де "Тыва Республиканың урүне өнчүзүнүң реестрин бадылаар угайында" № 1372 доктаалын;

37) Тыва Республиканың Дээди уралының (парламентизиниң) 2002 ылдың март 20-де "2002-2004 чылдар Тыва Республикада биче сайгарлык чорукка күрүне деткимчезин бээр еспубликаның тускай сорулгалыг программазын бадылаарының дугайында" 1371 доктаалын;

38) Тыва Республиканың Дээди уралының (парламентизиниң) 2002 чылың март 20-де "2002-2010 чылдарда ва Республикага туризмни сайзыраары" республиканың тускай сорулгалыг рограммазын бадылаарының дугайын" №1351 доктаалын;

39) Тыва Республиканың Дээди ралының (парламентизиниң) 2002 чылң март 20-де "2002-2005 чылдарда ва Республикада орус дыл" республиканың тускай сорулгалыг программа бадылаарының дугайында" № 1348 ктаалын;

40) Тыва Республиканың Дээди ралының (парламентизиниң) 2002 чылң март 20-де "2002-2005 чылдарда а Республикада тыва дыл" республиканың тускай сорулгалыг программа бадылаарының дугайында" № 1347 таалын;

41) Тыва Республиканың Дээди алының (парламентизиниң) 2002 чылдың март 20-де "2002-2005 чылдар Тыва Республикада көдээге садыгшкынны хөгжүдери" республиканың ай сорулгалыг программазын бадырының дугайында" № 1346 доктаа-;

42) Тыва Республиканың Дээди алының (парламентизиниң) 2002 чыл январь 31-де "2002 чылда боттанды "Анти-гепатит" республиканың тус сорулгалыг программазының хемчегиниң дугайында" № 1326 доктаалын;

43) Тыва Республиканың Дээди алының (парламентизиниң) 1999 чыл июнь 23-те "Тыва Республиканың ди Хуралының (парламентизиниң) чылдың декабрь 30-де №134 доктаа-биле бадылааны Тыва Республиканың ди Хуралының (парламентизиниң) үлел бижиининң дугайында дүрүмге рилгелер кииреринин дугайында" 04 доктаалын;

44) Тыва Республиканың Дээди алының (парламентизиниң) 1999 дың июнь 9-та "Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырганың тургузуунче өскерилгелер кииреринин дугайында" №277 доктаалын;

45) Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) 1999 чылдың май 25-те "Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырганың тургузуунче өскерилгелер кииреринин дугайында" №238 доктаалын;

46) Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) 1999 чылдың март 25-те "Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) хүндүлел бижииниң дугайында" дүрүмге өскерилгелер болгаш немелделер кииреринин дугайында" № 193 доктаалын;

47) Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) 1998 чылдың декабрь 30-те "Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) хүндүлел бижииниң дугайында дүрүмнү бадылаарының дугайында" № 134 доктаалын (Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) 1999 чылдың март 25-те № 193, 1999 чылдың июнь 23-те № 304 доктаалдары-биле киирген өскерилгелери-биле);

48) Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) 1998 чылдың сентябрь 15-те "Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырганың тургузуунче өскерилгелер кииреринин дугайында" № 46 доктаалын;

49) Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) 1998 чылдың август 28-те "Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырганың тургузуунуң дугайында" № 44 доктаалын (2001 чылдың март 30-де эдилгези-биле);

50) Тыва Республиканың Улуг Хуралының Дээди Хуралының (парламентизиниң) 1997 чылдың июнь 24-те "Тыва Республиканың ямылдарын болгаш күрүне комитеттерин тургузарының болгаш дүжүрериниң дугайында" №835 доктаалын;

51) Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының 2005 чылдың ноябрь 23-те "Тыва Республикада биче сайгарлыкчы чорукту деткиир фондудан чиигелделиг тускай сорулгалыг чээли алырынга конкурс эртирериниң дугайында дүрүмнү бадылаар дугайында" № 1546 ХП-I доктаалын;

52) Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының 2004 чылдың июнь 23-те "Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының хүндүлел бижииниң болгаш өөрүп четтириишкин чагаазының дугайында дүрүмнү бадылаарының дугайында" №840 ХП-I доктаалын;

53) Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының 2004 чылдың июнь 9-та "Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының регламентизинче өскерилгелер кииреринин дугайында" № 798 ХП-I доктаалын;

54) Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының 2004 чылдың апрель 14-те "Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының регламентизинче өскерилгелер кииреринин дугайында" № 710 ХП-I доктаалын;

55) Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының 2004 чылдың март 24-те "Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының регламентизинче өскерилгелер кииреринин дугайында" № 675 ХП-I доктаалын;

56) Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының 2003 чылдың октябрь 23-те "Тыва Республиканың Улуг Хуралының доктаалдарын күжүн чидирген деп санаарының дугайында" № 449 ХП-I доктаалын;

57) Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының 2003 чылдың июнь 16-да "Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының регламентизинче өскерилгелер болгаш немелделер кииреринин дугайында" № 377 ХП-I доктаалын;

58) Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының 2003 чылдың апрель 23-те "Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының регламентизинче өскерилгелер болгаш немелделер кииреринин дугайында" № 268 ХП-I доктаалын;

59) Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының 2003 чылдың март 19-та "Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының Аппарат структуразын бадылаар дугайында" №266 доктаалын;

60) Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының 2003 чылдың март 19-та "Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының регламентизинче өскерилгелер болгаш немелделер кииреринин дугайында" № 240 ХП-I доктаалын;

61) Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының 2003 чылдың февраль 13-те "Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының хүндүлел бижииниң дугайында дүрүмнү бадылаарының дугайында" Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының доктаалын күжүн чидирген деп санаар дугайында" № 229 ХП-I доктаалын;

62) Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының 2002 чылдың октябрь 14-те "Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының регламентизиниң дугайында" № 19 ХП-I доктаалын;

63) Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) 2001 чылдың июль 19-та "Тыва Республиканың Тере-Хөл кожуунун тургузар дугайында" № 1193 доктаалын;

64) Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) 2001 чылдың январь 30-де "Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) аппарат структуразының дугайында" №913 доктаалын;

65) Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) 1999 чылдың июнь 23-те "Политиктиг шаажылалдан когараннарның реабилитация эргелерин катап тургузар талазы-биле республика комиссиязын тургузарының, ооң дүрүмүн болгаш составын бадылаарының дугайында" № 300 доктаалын;

66) Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) 1999 чылдың март 25-те "Тыва Республиканың күрүне өнчүзүнге хамааржыр бүдүрүлгелерниң, организацияларның, албан черлериниң, эт-хөреңгиниң реестрин бадылаарының дугайында" № 187 доктаалын;

67) Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) 1995 чылдың январь 18-те "Тыва Республиканың хүндүлүг аттарының дугайында дүрүмге немелделер кииреринин дугайында" №212 доктаалын;

68) Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) 1994 чылдың ноябрь 24-те "Тыва Республиканың хүндүлүг аттарының дугайында дүрүмге немелделер кииреринин дугайында" №186 доктаалын;

69) Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) 1994 чылдың ноябрь 17-де "Тыва Республиканың Дээди Хуралының депутаттарының дузалакчыларының дугайында дүрүмнү бадылаарының дугайында" № 175 доктаалын;

70) Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) 1994 чылдың октябрь 27-де "Сайгарлыкчы ажыл-чорудулганы бүрүткедириниң ставказын өскертириниң дугайында" № 168 доктаалын;

71) Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) 1994 чылдың март 11-де "Дээди Хуралдың актыларын албан-езузу-биле парлаарының дугайында" № 46 доктаалын;

72) Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) 1994 чылдың январь 26-да "Ак-Довурак хоорайның административтиг-девискээр статузун өскертириниң дугайында" №13 доктаалын.

2. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

3. Бо доктаал хүлээп алган хүнүнден эгелеп күштүг.

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) даргазы К. ДАВАА.

Кызыл хоорай

2014 чылдың март 18 № 2433 ДХ-I

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

2014 чылда Тыва Республикага соңгулдаларны чырыдарының талазы-биле массалыг информация чепсектеринге эң эки материал дээш республика мөөрейин чарлаарының дугайында

2014 чылдың март 28 № 73/373-6 Кызыл хоорай

оңгукчуларның медээлер алырынга ш эрге-хоойлу культуразын бедиде- массалыг информация чепсектери- жур-дузазын бедидер, а ол ышкаш кчуларның (референдум киржикчи- иң) эрге-хоойлу культуразын беди- оңгулдалар болгаш референдумнар изакчыларын өөредир, 2014 чылда Республикага соңгулда технология- сайзыраңгайжыдар болгаш сайзы- талазы-биле кол-кол хемчеглер- ниң планын күүседир сорулга-биле Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының **доктаадыры болза:**

1. Тыва Республиканың Дээди Хуралының депутаттарының соңгулдаларын, муниципалдыг тургузугларның төлээлекчи органнарының депутаттарының соңгулдаларын, соңгулда хоойлужудулгазын болгаш соңгулда комиссияларының ажыл-чорудулгазын чырыдып турар массалыг информация чепсектеринге эң эки материал дээш республика мөөрейин 2014 чылдың апрельден сентябрь 20-ге чедир эрттирер.

2. Тыва Республиканың Дээди Хуралының депутаттарының соңгулдаларын, соңгулда хоойлужудулгазын болгаш соңгулда комиссияларының ажыл-чорудулгазын чырыдып турар массалыг информация чепсектеринге эң эки материал дээш республика мөөрейиниң дугайында дүрүмнү бадылаар.

3. Республика мөөрейин эрттирерин-ге чарыгдалдарны Тыва Республикага соңгулдалар организакчыларының профессионал белеткелин бедидеринге болгаш соңгукчуларның эрге-хоойлу өөредилгезиниң талазы-биле хемчеглерни күүсединге федералдыг бюджеттен тускайлаан акша-хөреңгини кииириштирер.

4. Массалыг информация чепсектеринге эң эки материал дээш республика мөөрейинге тус черниң массалыг информация чепсектериниң киржилгезин Тыва Республиканың девискээр соңгулда ко-

(Уланчызы 10-гу арында).

миссиялары хандырар.

5. Бо доктаалды республиканың «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарынга парлаар, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының сайтызынга кирер.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының даргазы Б.Д. ОНДАР.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының секретары М.Ш. САМБАЛА.

2014 чылдың 03.28-те Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының №73/373-6 доктаалы-биле бадылаан

Соңгулдаларны чырыдарының талазы-биле массалыг информация чепсектеринге эң эки материал дээш республика МӨӨРЕЙИНИҢ дугайында дүрүм

Мөөрейниң сорулгазы болза, соңгукчуларның эрге-хоойлу культуразын болгаш идепкейлиг чоруун бедидеринге массалыг информация чепсектериниң ужур-дузазын бедидери, а ол ышкаш соңгулда кампанияларының белеткелиниң болгаш эртип турарының дугайында соңгукчуларга элээн долу болгаш боттуг медээлерни чедирип турар массалыг информация чепсектериниң төлээлерин шаңнап-мактаары болур.

I. Мөөрейниң кылыр чүүлдери:

—Россияда болгаш Тывада хөй-нийти политиктиг амыдыралда болуушкуннарны, ооң иштинде соңгулда чорудулгазының дугайында долузу-биле болгаш чөптүг-биле чырыдары;

—Тыва Республикада ниитилел-политиктиг амыдыралдың демократтыг чорудулгаларын сайзырадыры;

—аныяктарны ниитилелдиң хөй-нийти политиктиг амыдыралынче болгаш соңгулда чорудулгазынга киржилгеже хаара тудары;

—соңгулдаларның белеткелин болгаш эрттирип турарын бедик мергежил-биле болгаш шынчы чырыдары;

—ниитилел-политиктиг партияларның, соңгулда блоктарының, соңгулдалыг албан-дужаалдарга кандидаттарның ажыл-чорудулгазын шын чырыдары;

—соңгулдалар дугайында хамаатыларның хөй-нийти саналын шын чырыдары;

—бүгү деңнелдиң соңгулда комиссияларының ажыл-чорудулгазын көргүзери.

II. Мөөрейни эрттирериниң негелделери

1. Мөөрейге киирген соңгулдалар дугайында материалдар аңгы-аңгы деңнелдиң соңгулдаларын эрттирип турарының дугайында соңгукчуларга шын дыңнадыр, соңгулда эргелерин тайылбырлаар, демократияны улам ыңай сайзырадырынга деткимче көргүзер, соңгукчуларны боттарының соңгулда эргелерин ажыглаарынга кижизидер ужурлуг.

2.Мөөрейге 2014 чылдың апрельден сентябрь 20-ге чедир бөлүк (ийиден эвээш эвес болгаш 10 материалдан хөй эвес), ында Тыва Республиканың Дээди Хуралының депутаттарының соңгулдаларын, муниципалдыг тургузугларның төлээлекчи органнарының депутаттарының соңгулдаларын болгаш Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының, девискээр болгаш участок соңгулда комиссияларының ажык-чарлыын, хамаатыларның боттарының соңгулда эргелерин ажыглап турарын көргүскен материалдар үндүрген редакциялар, аңгы-аңгы авторлар болгаш (азы) авторлар коллективтери киржип болур.

Түңнелдерни үндүрүп тура, мөөрей комиссиязы материалдарның ужур-дузалыын, ооң бедик деңнелдиин, соңгулда хоойлужудулгазының түңнел-үнелелдеринге дүгжүп турарын, авторнуң туружунуң чайгылыш чогун, шүгүмчүлелдиң чөптүүн, дылын, стилин, материалдың дээштиин барымдаалаар.

Мөөрейже чоруткан материалдарны эгитпес.

3. Чагыг-биле бижиттинген болгаш халас үндезинге парлаттынган азы кандидаттарның, соңгулда каттыжыышкыннарының соңгулда фондуларындан төлеттинген материалдарны комиссия сайгарбас.

Мөөрейже чорудар материалдарны, аудио-видио-бижимелдерни Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязынче (Кызыл хоорай, Чүлдүм кудумчузу, бажың 18, Чазак Бажыңы. каб.210) мөөрей комиссиязы 2014 чылдың сентябрь 20-ге чедир сайгарып көөр кылдыр чорудар.

4. Мөөрейже чоруткан материалдарга кожар чүүлдер:

—авторнуң дугайында журналистер организациязының удуртукчузунуң азы МИЧ удуртукчузунуң бадыткааны допчу намдары;

—аудио болгаш видео-материалдарны чорутканда информастыг материалды үндүргениниң дугайында эфир шынзылгазын.

—парлалга материалын киирип тура үндүрүлгениң адын, юридиктиг адрезин, парлалгаже үнген хүнүн, материалдың эгезин айтыр. Тыва дылга материалдарны орус дылче очулдурары албан.

5. Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының тургусканы мөөрей комиссиязы мөөрейниң түңнелин үндүрер болгаш тиилекчилерни тодарадыр. Мөөрей комиссиязының шиитпири түңнел болур.

6. Мөөрейни дөрт хевирге эрттирер:

—«Тыва Республиканың Дээди Хуралының депутаттарының соңгулдаларын, муниципалдыг тургузугларның төлээлекчи органнарының депутаттарының соңгулдаларын, соңгулда хоойлужудулгазының айтырыгларын болгаш соңгулда комиссияларының ажыл-чорудулгазын телевидениеге эң эки чырытканы»;

—«Тыва Республиканың Дээди Хуралының депутаттарының соңгулдаларын, муниципалдыг тургузугларның төлээлекчи органнарының депутаттарының соңгулдаларын, соңгулда хоойлужудулгазының айтырыгларын болгаш соңгулда комиссияларының ажыл-чорудулгазын радиостанциязынга эң эки чырытканы»;

—«Тыва Республиканың Дээди Хуралының депутаттарының соңгулдаларын, муниципалдыг тургузугларның төлээлекчи органнарының депутаттарының соңгулдаларын, соңгулда хоойлужудулгазының айтырыгларын болгаш соңгулда комиссияларының ажыл-чорудулгазын массалыг информацияның парлалга чепсектеринге эң эки чырытканы»;

—«Соңгулда комиссияларының ажыл-чорудулгазын эң эки чырытканы».

Хевир бүрүзүнге чаңгыс тиилекчини тодарадыр. Мөөрейниң хевир бүрүзүнге тиилекчилерин диплом-биле болгаш 10 муң рубль түңнүг акша-биле шаңнаар.

7. Мөөрейниң тиилекчилерин акша-биле болгаш дипломнар-биле шаңнаарын Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы боттандырар.

8. Шаңналды авторлар коллективинге тывыскан таварылгада шаңнал акшаның түңүн өстүрбес, ону авторлар коллективтиң кежигүннериниң аразынга Россия Федерациязының Хамааты кодекизиниң 1059 чүүлүнүң 2 пунктузунуң негелделеринге дүүштүр хуваар.

9. Шаңналдарны болгаш дипломнарны Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы байырлыг байдалга, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының кежигүннери, мөөрей комиссиязының кежигүннери, массалыг информация чепсектериниң төлээлери олуржуп турда тыпсыр.

Аныяктарның эрге-хоойлу культуразын бедидериниң талазы-бил... ажылды эң эки организастаарының «Мээң бадылаашкыным—шиитпирлекчи» мөөрейиниң дугайында

2014 чылдың март 28 №73/374-6 Кызыл хоорай

Соңгулдаларга медерелдии-биле идепкейлиг киржиринге аныяктарны чаңчыктырар, аныяк соңгукчуларның медээлер алырының болгаш эрге-хоойлу культуразының деңнелин бедидер сорулга-биле Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының **доктаадыры болза:**

1.Тыва Республиканың Дээди Хуралының депутаттарының соңгулдаларын эрттирип турар үеде аныяктарның эрге-хоойлу культуразын бедидер талазы-биле ажылды эң эки организастаарының мөөрейин Тыва Республиканың дээди, ортумак болгаш эге профессионал өөредилгезиниң өөредилге албан черлериниң ортузунга 2014 чылдың апрель 16-дан сентябрь 15-ке чедир Тыва Республиканың Аныяктар херектериниң талазы-биле болгаш спорт яамызы-биле, Тыва Республиканың Өөредилге болгаш эртем яамызы-биле, Кызыл хоорайның мэриязының культура, спорт болгаш аныяктар политиказының департаментизи-биле (дугуржулга езугаар) кады эрттирер.

2. Тыва Республиканың Дээди Хурал... депутаттарының соңгулдаларын эртти... рар үеде аныяктарның эрге-хоойлу к... разын бедидер талазы-биле ажылды э... организастаарының мөөрейиниң дуга... дүрүмнү бадылаар.

3. Тыва Республиканың Соңгулда к... сиязының бухгалтериязы мөөрейниң т... ли-биле тиилекчи деп санатканнарга ... хөреңгини Тыва Республиканың Соң... комиссиязының доктаалынга үндези... федералдыг бюджеттиң акша-хөреңги... күсели-биле тускайлаар.

4. Бо доктаалды республиканың «Ш... болгаш «Тувинская правда» солунна... парлаар, Тыва Республиканың Соңгул... миссиязының интернет-сайтызынга кир...

Тыва Республиканың Соңгулда ко... сиязының даргазы Б.Д. ОНДАР.

Тыва Республиканың Соңгулда ко... сиязының секретары М.Ш. САМБАЛ...

2014 чылдың 03.28-те Тыва Республиканың Соңг... комиссиязының №73/374-6 доктаалы-биле бадылаан

Аныяктарның эрге-хоойлу культуразын бедидериниң талазы-биле аж... ды эң эки организастаарының «Мээң бадылаашкыным—шиитпирлекч... МӨӨРЕЙИНИҢ дүрүмү

1. Нийти чүүлдер

«Мээң бадылаашкыным—шиитпирлекчи» мөөрейни (моон ыңай—мөөрей дээр) аныяк соңгукчуларның эрге-хоойлу культуразын бедидер, аныяк салгалдың соңгулдаларга киржир идепкейин бедидер сорулга-биле Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы эрттирип турар.

Бо мөөрейниң кол сорулгазы аныяк соңгукчуларның эрге-хоойлу культуразын бедидериниң (информация-тайылбыр ажыл-чорудулгазы, херек кырында ажыл, соңгукчуларның идепкейлии) талазы-биле эң эки организастаан ажылды тодарадыры болур.

2. Организакчылары

Бо мөөрейниң организакчызы Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы болур, мөөрейниң өске организакчылары кылдыр ТР-ниң Өөредилге болгаш эртем яамызын, ТР-ниң Аныяктар херектериниң талазы-биле болгаш спорт яамызы, Кызыл хоорайның мэриязының культура, спорт болгаш аныяктар политиказының талазы-биле департаментизин хаара тудар.

3. Эрттирер хуусаазы

Мөөрейни 2014 чылдың апрель 16-дан сентябрь 15-ке чедир эрттирер.

4. Киржикчилери:

Мөөрейге киржиринче чалаары:

—Тыва Республиканың дээди, ортумак, эге профессионал өөредилгезиниң өөредилге черлерин;

—Тыва Республиканың девискээринде ажылдап турар аныяктарның хөй-нийти организацияларын.

5. Мөөрейниң негелделери

Мөөрейге киржири-биле 2014 чылдың сентябрь 15-тен орайтатпайн мөөрей комиссиязынче сайгарар кылдыр дараазында документилерни дужаар:

—кылып турар ажылының бижимел тайылбырын, ол дараазында тургузугларлыг болур:

1. Киирилде кезээ;

2. Авторнуң азы авторлар коллективиниң дугайында медээлер;

3. Аныяктарның эрге-хоойлу культуразын бедидериниң талазы-биле 2014 чылда алдынган хемчеглерниң кыска бижимели:

—мөөрейлер, класс шактары, айтырыг-харыылар, аныяк соңгукчулар клуву;

—солун кижилер-биле ужуражылгалар;

—соңгулда компаниязының дугайында өөредилге черинге таныштырылга;

—информация-тайылбыр продукциязын бүдүрери болгаш азары, медээлерниң көргүзер чүүлдерин (фото-чуруктарны, схемаларны, плакаттарны, чуруктарны, «Соңгукчунуң булуңун») ажыглап турары;

—амгы үениң информастыг технологияларын (видео- болгаш аудио-роликтерни белеткээни) ажыглап турары;

—студентилерниң эрге-хоойлу чырыдыышкынының талазы-биле ажыл (соңгукчулар клубтарының ажылын организастааны, «төгерик столдар», ажыл-херекчи оюннар);

—бадылаашкын хүнүнде соңгукчуларның идепкейи.

4. Ажылдың түңнели, нийти түңнелдер болгаш аныяк соңгукчуларның эрге-хоойлу культуразын бедидериниң талазы-биле өөредилге черинге медээ-тайылбыр ажылын улам ыңай планнарының талазы-биле сүмелер.

—фото-чурук болгаш видео-материа...

—плакаттар, хуудустар, видео-ролик...

—киржиринге чагыг, аңаа өөредилге ... ниң, хөй-нийти организациязының удурт... зу ат салыр.

6. Мөөрейни эрттирериниң чурум...

6.1. Мөөрей ажылдарын Тыва Рес... ликаның Соңгулда комиссиязынче (К... хоорай, Чүлдүм кудумчузу, 18, каб.210, ... 2-10-09) 2014 чылдың сентябрь 20-ге ч... киирер.

Мөөрейже чоруткан ажылдарны эг... болгаш Тыва Республиканың Соңгулда ко... сиязының соңгулдалар организакчылар... болгаш соңгукчуларның эрге-хоойлу ку... разын бедидеринге ажыглап болур.

6.2. Мөөрей ажылдарының баш удур... галалы 2014 чылдың сентябрь 23-те б...

7. Мөөрейниң түңнелдерин үнд...

7.1. Мөөрейниң түңнелдерин мөөр... миссиязы үндүрер болгаш Тыва Республ... Соңгулда комиссиязының 2014 чылдың ... тябрь 29-ка чедир хуусаада болур хурал... бадылаар.

7.2. Мөөрейге кирген ажылдарны мө... комиссиязының кежигүннери он баллдыг ... тема-биле үнелээр.

Мөөрейге кирген ажылдарны үнелээр... барымдаалары болза:

— кирген ажылдарда тайылбыр ажыл... рудулгазының чаа идеяларының бары;

— информастыг чаа технологиялар... ажыглааны;

— студентилер-биле ажыл: өөредилге ч... леринде соңгукчулар клувун тургусканы;

— мөөрей ажылдарын көскү информа... ның чүүлдери-биле четчелээни (видеорол... тер, слайдылар болгаш өске-даа).

— мөөрей комиссиязының мурнуу... түңнелдер-биле таныжылганың шынары.

— аныяктар-биле ажылдың хевирлер... болгаш аргаларын сайзыраңгайжыдар та... зы-биле саналдарның бары.

8. Мөөрей комиссиязы

8.1. Мөөрейниң түңнелдерин үндүрер-би... ле мөөрей комиссиязын тургузар, ооң со... вынга Тыва Республиканың Соңгулда ком... сиязының кежигүннери, Тыва Республика... Аныяктар херектериниң талазы-биле бол... спорт яамызының, Тыва Республика... Өөредилге болгаш эртем яамызының, Кы... хоорайның мэриязының культура, сп... болгаш аныяктар политиказының талазы-би... ле департаментизиниң, өөредилге черлери... төлээлери кирер.

8.2. Мөөрей комиссиязы түңнелди ж... бадылаашкын-биле үндүрер болгаш тыс... шаңналдарның санын барымдаалап, тиил... чилерни илередир. Мөөрей комиссиязы... кежигүннериниң санының чартыындан хөй ... зии киришкен болза, хуралды бүрүн эрге... деп санаар. Шиитпирни хуралга кириш... кежигүннерниң хөйүнүң бадылаашкыны... биле хүлээп алыр.

8.3. Мөөрей комиссиязының шиитпири... үндезилээш, Тыва Республиканың Соңгу... комиссиязы дараазында шаңналдары тыс...

I чер дээш—чаңгыс бирги шаңнал—10.0... рубль;

II чер дээш—чаңгыс ийиги шаңнал—70... рубль;

III чер дээш—чаңгыс үшкү шаңнал—50... рубль.

Байыр чедириишкини

Биче сеткилдиг, эрес-кежээ, орлан-шоваа, хөглүг-баштак, эмчи, удуртукчу, ава, энерелдиг кырган-ава **Неля Максимовна ОНДАР** апрель 9-та мугур 50 харын харлап, юбилейин демдеглеп турар. Ол шилип алган мергежилиниң аайы-биле үре-түңнелдиг ажылдап чоруур. Неля Максимовна – ийи кыстың, бир оолдуң төлептиг иези болгаш ийи чаптанчыг уйнуктарының кырган-авазы. Амгы үениң езулуг үлегерлиг удуртукчузу-даа болза, эвилең-ээлдек болгаш эш-өөрзүрек, хостуг үезинде гитара туткаш, ырлай кааптар, бөмбүк туткаш, ойнай кааптар, машинаны экер-эрес эрлерден дудак чок башкарыптар. Ынчангаш хүндүлүг удуртукчубуска дараазында одуругларны бараалгаттывыс.

Буянныг бол эмчи болгаш,
Буян чорук кылып чоруур.
Аарыг-аржык кижилерни
Аарыгдан эмнеп чоруур.
Төрел бөлүк, ажы-төлдүң
Төлептиг-даа кижизи боор.
Мугур харлаан Максимовна,
Черни каастаан чечектерни,
Өөрүшкүнү, чедиишкинни,
Аас-кежик, кадыкшылды
Хүлээп ап көр, сөңнеп тур бис!

Хүндүткел-биле, Чоодуларның өг-бүлези.

ТЫВАНЫҢ КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ ТЕХНИКУМУ

дараазында билиглерни чедип алырының курстарынга өөрениринче чалап тур:

1. Бизнес планнаашкыны – өөренир хуусаазы 2 неделя.
2. 1С программага бухгалтер учедун кылыры, бухгалтерия (эде өөредилге) –2 неделя.
3. 1С учедун кылбышаан, биче бүдүрүлгениң бухгалтери «Бухгалтерия» –1 ай.
4. «В,С» категорияның чолаачызы–2,5 ай.
5. Газ-биле кезикчи–1,5 ай.
6. Шалың болгаш кадрлар –2 неделя.
7. Интернет четкизинге ажылдың үндезиннери –2 неделя.
8. ЭСМ операторy –2 неделя.
9. Садыг бүдүрүлгезиниң менеджери–2 неделя.
10. Ветеринария санитары –1 ай.
11. Автомобиль септээр слесарь–1,5 ай.
12. Көдээ ажыл-агый машиналарын болгаш дериг-херекселдерин септээр слесарь – 1,5 ай.
13. Секретарь, херек эмгелекчизи – 2 неделя.
14. Сайгарлыкчы фермер –1 ай.
15. Электро-каңнакчы (өөредир болгаш эде белеткээр)– 1,5 ай.

Курстар, бөлүктерни четчелээн соонда ажылдап эгелээр.

Айтырыг салыр телефоннар:
8-(394-22)-2-74-26; 8-923-382-88-84, 8-923-263-17-31.

САДЫГ КОМПАНИЯЗЫ
СибАльянс

- Аңнаарда, балыктаарда кедер ТУСКАЙ хептер, идиктер.
- Камуфляж идик-хеп.
- Бажыңга кедер, агаарлаарда кедер резин идиктер, кроссовкалар.

Адрезивис:
Тыва Республика,
Кызыл хоорай,
Мира кудумчузу, 13
(РПС баазазы) склад 16/8

Телефон 8-983-278-62-36

Өртээ чиик. Мөөңнеп, үүрмектеп садып турар.

Төлевирлиг үндезинге парлаан.

СТРОИТЕЛЬНЫЙ АЛЬЯНС
ASIA·SIBERIA
ЧЫЛЫГНЫ ҮНДҮРБЕЗИНИҢ АРГАЛАРЫ

Офиске чиик хана салдыртып алыры-биле «Азия Сибирь» компанияже дилег киирген мен. Оларның ажылы мээң сеткилимге аажок таарышкан. Хананы чаңгыс хүн дургузунда дыка шынарлыг тургузуп бергеннер. Моон соңгаар-даа «Азия Сибирьге» келир бис. Шуптуңарга сүмелеп тур мен!

Анна Николаевна Монгуш - «Азия Сибирь» компанияның ачы-дузазын алган хамааты.

2-24-51
8 908 325 07 60
ДЕП ТЕЛЕФОННАРЖЕ ДОЛГАПКАШ, БИЛИП АЛЫҢАР

- СОҢГАЛАР, БАЛКОННАР
- ҮЛЕТПҮР АЛЬПИНИЗМИ
- ЭЖИКТЕР
- ФАСАДТАР
- ГАЗБЕТОН

Кызыл хоорай, Интернациональная кудумчузу,6
www.asia-siberia.ru

Төлевирлиг үндезинге парлаан.

КЫЗЫГААРЛААШКЫН ТУРГУСКАН

«Тыва Республиканың автомобиль оруктарының эргелели» күрүнениң казна албан чериниң авто-сөөртүлгеге сонуургалдыг организацияларга болгаш чүүктер чедирикчилеринге дыңнадыры болза, Тыва Республикада регион болгаш муниципалитеттер аразы ужур-дузалыг нийти ажыглалдың автомобиль оруктарынга хар-дош эрип чыдар часкы үеде, 2014 чылдың апрель 10-дан 2014 чылдың май 20-ге чедир өзекте чүъгү дараазында көргүзүглерни ажып турар транспорт херекселдеринге түр кызыгаарлаашкынны киргенин дыңнадып тур:

6 тонна–чаңгыс өзекке;
5 тонна–ийи өзектиг кожугнуң өзек бүрүзүнге;
4 тонна–үш өзектиг кожугнуң өзек бүрүзүнге.

Транспорт аймааның өзээнге чөпшээреттинген деңзиден ажып турар чүүктерни сөөртүрүнге чөпшээрелди чүгле онза чугула таварылгада Кызыл хоорай, Интернациональная кудумчузу,60 деп адреске бээр. Айтырыг салыр телефон: **3-06-25.**

УАЗ автомашинага артык кезектерни
барып садып ап, чогун чагыдып ап болур.
Чагыдар болза, өртээниң 50 хуузун баштай төлеп алыр.
Өртээ Новосибирск хоорайны.

КХН «Регион 17», Интернациональная кудумчузу, 155, (2 дугаар каът)
Тел. 8(394-22)-6-60-40, 8-913-358-08-88.

Төлевирлиг үндезинге парлаан.

ZAIGER®
СЕКЦИЯЛЫГ ЭЖИКТЕР
ШЫНАРЫ ШВЕЙЦАР.
ӨРТЭЭ ЧИИК.

Төлевирлиг үндезинге парлаан.

Төлевирлиг үндезинге парлаан.

100ВОРОТ
Бүдүрүкчүден гаражтарга болгаш секциялардыг
ЭЖИКТЕР
Белеткээр хуусаазы—2 хонуктан өрү.*
Абакан хоорай, Согринская кудумчузу, 15А
Тел.: +7-953-259-65-00, 8(3902) 326-500

Эжиктиң ыяжын энергияга ажыктыг сэндвич-панелден кылган, дашты «апельсин карты» шышкаш, өңү хүрең.

МЕБЕЛЬНЫЙ СТОК ЦЕНТР

чаа эт-септи **1000** рубльге садып турар: столдар, прихожаялар, стеллажтар, ТВ тумбалар база өске-даа чүүлдер бар.
Тел. 8-903-077-74-74
Черногорск хоорайның Советская кудумчузу 55.

Төлевирлиг үндезинге парлаан.

*****

Ие (өг-бүлениң) капиталының акша-төгергизин бажың тударынга, бажың (чурттаар оран) садып алырынга ажыглаары-биле чээлини бээр.
Тел. 8923-389-70-57, 8923-543-05-47.

Төлевирлиг үндезинге парлаан.

*****

Чадаана хоорайның Комарова кудумчузунуң (район Гортоп) №1 бажыңының 1-ги квартиразында **АНГОР** өшку дүгүн улуг өртек-биле чондан база хуу ажыл-агыйлыглардан дугуржулга езугаар туда акша-биле садып ап турар. Дус-Даг дузун база садып турар.

Харылзажыр телефону: 8-923-268-8258

УРУГЛАРНЫҢ НЕВРОПАТОЛОГ ЭМЧИЗИНИҢ ХҮЛЭЭП АЛЫЫШКЫНЫ

Кызыл хоорай, Каа-Хем кудумчузу, 2 (парк дужунда). Ажылдаар шактары: 9.00-18.00. Улуг-хүнде – дыштаныр хүн.
Харылзажыр телефону:
8-923-267-47-29.
Эмнээшкин таарышпайн барып болур, эмчи-биле сүмележир херек. Лицензия № ЛО-17-01-000184, 2013 чылдың ноябрь 22-де Тыва Республиканың Кадык камгалал яамызы тывыскан.

Төлевирлиг үндезинге парлаан.

Төрүттүнген хүнүңер-биле!

«Шын» солуннуң кол редакторунуң оралакчызы, бистиң коллегавыс **Айлаң Манзыр-ооловна МОНГУШ** бо хүннерде мугур 50 харын демдеглеп турар. Ол – тыва журналистиканың хүндүткелдиг хоочуну, аныяк чогаадыкчы ажылдакчыларның идегелдиг дагдыныкчызы болгаш арга-сүме бээр бүзүрелдиг өңнүү. Арга-дуржулгалыг коллегавыска алдын юбилейи таварыштыр ам-даа чогаадыкчы ажыл-чорудулганы, чайынналчак чедиишкиннерни, өг-бүлезинге аас-кежикти, кадыкшылды күзедивис.

Айлаң-куштуң өткүт үнү – сеткилиңер уян-хөөнү,
Айдың дээрниң сылдыстары – өндүр улуг сүлдеңер ол!
Амыдырал бежен артты Силерлерге чолукшаан бол,
Аныяксыг шырайыңар хүнчүгеш дег соруннзалыг!

Чечектер дег ажы-төлдүң энерелдиг авазы силер,
Делегейниң эртинези сиңе берген будүштүг силер!
Салым-чолдуң сүт дег аккыр каалама орукта рын
Силерге бис катап-катап алгап-йөрээп, күзеп тур бис!

«Шын» солуннуң коллективиниң мурнундан.

Шын сөс – күштүг,
«Шын» солун – күчүлүг.

ХҮНДҮЛҮГ НОМЧУКЧУЛАРЫВЫС!

«Шын» солунну чагыдып алыңар!
2014 чылдың чагыдылгазының өртектери:

Индекс:	**3 айда**	**6 айда**
11530 – хуу кижилерге	240,27	480,54
31730 – организацияларга	270,27	540,54

Ада-чурттуң Улуг дайынының хоочуннары, киржикчилери, инвалидтери шынзылганы көргүзерге:

Индекс:	**3 айда**	**6 айда**
11530 – хуу кижилерге	216,22	432,43

ДАЛАЖЫҢАР! ЧЕТТИГИҢЕР!

А. Соянның чураан чуруу.

«Тиилелгениң салюду»

ЧОРГААРАЛДЫ КҮШТЕЛДИРГЕ

Эрткен дыштаныр хүннерде Тываның күрүне филармониязынга «Россия болгаш Тыва – чүс чылда кады» деп кыйгырыг-биле Россия биле Тываның демнежилгезиниң 100 чыл оюнга тураскааткан «Тиилелгениң салюду» деп уруглар болгаш элээдилер аразынга республика чергелиг фестиваль болуп эрткен.

Аңаа Бии-Хем биле Тере-Хөл кожууннардан аңгыда, шупту кожууннардан чогаадыкчы коллективтер киришкен. «Тиилелгениң салюду» фестивальды ТР-ниң Эртем болгаш өөредилге яамызы 12 чыл дургузунда организастап эрттирип турар.

Жюри кежигуннери концерт программаларының режиссуразын, танцы-самны тургусканын, сценага алдынып билирин, чугаа-сөзүнүң аянын, каасталга дериг-херекселиниң ужур-утказын, тематикага дүгжүп турарын дээш, оон-даа өске талаларын үнелеп көрген. 2014 чылда Тыва Республиканың бүгү амыдыралы 100 чыл юбилейлери-биле холбашкан болганда, уругларның бараалгаткан көргүзүглеринде база бо онзагай болуушкуннарның хөөнү, сорунзазы сиңникген. Өөреникчилерниң чүлдү-чүрек шимирт кылдыр номчаан шүлүк чогаалдары, сеткил хайнышкынныг ыр-шоору, бир тускай чогаадыкчы танцы-самы көрүкчүлерниң сагыш-бодалын эрткен үениң төөгүзүнче угландырып, күчүлүг Россия чурту болгаш төрээн Тывавыс дээш чоргааралды, хүндүткелди улам күштелдирген. Ужур-утказыг, чараш көргүзүглерниң артында шыңгыы белеткел бар дээрзи билдингир. Уруглар каш айлар дургузунда башкылары-биле кады төөгүнү катап коптарып, янзы-бүрү ном-дептерни номчуп, кызымак ажылды чоруткан.

Чогаадыкчы коллектив бүрүзүнүң ажылы кайы-кайызынга-даа дөмейлешпес, онзагай, ынчалза-даа черле шылгараңгай концерт программалары бар. Оларның бирээзинге Барыын-Хемчик кожууннуң Кызыл-Мажалыктың 1 дугаар ортумак школазы хамааржыр. Олар 30 минута дургузунда үргүлчүлээн концерт программазында кады ойнагылаар-даа. Та-
ның төнчүзүнде кадарчы оо
гаштың дириг хураган тудуп
гаш, маңнап үнүп келгени ул
шуут кайгаткан боор. Черле
чаш Кызыл-Мажалык суур
өөреникчилериниң танцы-са
өскелерден ылгалып, бир
зыланып турар. Оларның ту
зукчузу дээрге салым-чаяан
аныяк башкы Анджела Х
тек. Ооң өөреникчилер
Россия, республика черге

Россия болгаш Тываның 100 чыл демнежилгезиниң болуушкуннарын, Олимпиада-2014 спортчу байырлалды илередип көргүскен. Орус, тыва чоннуң ырыларынга үдеткен, орус, тыва национал хептиг уруглар, оолдар кывыскылыг самын бараалгадырга, залда олурганнар изиг адыш часкаашкыннарыбиле деткип турду. А школаның бичии класстарының өөреникчилериниң «Дузааргакпай» деп самы улуг-даа, бичии-даа көрүкчүлерни езулуг магадаткан. Сцена кырынга чаш хураганнар кылдыр кеттинген бичии уруглар дөрт-даяктап үңгеп үнүп кээрге, шынап-ла, анай-хураган чииледип келген ышкаш болду. Хураганнарның кадарчызы оол оларының бажын дозуп,

мөөрейлерниң чаңгыс эвес у
тиилекчилери база шаңнал
черлерниң эдилекчилери. Ур
ларның идик-хевин даарап б
леткээриниң, ыңай-бээр ар
жылгазының чарыгдалдары
ажы-төлдүң ада-иези дуза
жып турар.

Ийи хүннүң дургузунда ул
чылаан фестивальдың түңнели
Кызыл хоорайның 9 дугаар ш
лазы – бирги черни, Кызыл-М
жалык суурнуң 1 дугаар школа
болгаш Чадаана хоорайның ш
лазы – ийиги черни, Эрзин б
гаш Балгазын суурларның ш
лалары үшкү черни тус-тузу
ээлээннер. Тиилекчилерге е
ЖК-телевизорларны, «Оке
лагеринче путевкаларны бол
акша шаңналдарын тывыскан.

Азияна ТА

«ШЫН»

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Информатизация болгаш харылзаа яамызы.

Кол редактор
И.М. ДАМБА-ХУУРАК.

Индекс 667000. Кызыл хоорай, Красноармейская,100.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: кол редактор–2-01-35, редакторнуң дузалакчызы – 2-30-69, редакторнуң оралакчызы – 2-19-87, бухгалтерия – 2-18-10.

КИЛДИСТЕР: Ниитилел-политиктиг килдис–2-17-91, 2-17-05. Экономика килдизи – 2-40-77. Социал камгалал болгаш хөй-ниити амыдырал килдизи – 2-03-88. Очулга килдизи – 2-03-87. Реклама, чарлал килдизи – 2-03-90, сот.тел.: 8-923-264-22-22. Тел/факс (394-22) 2-30-69.

Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар.
Неделяда үш катап үнер. Хемчээли 3 парлаар ама.
Тираж 7974. Чагыг 41. Номерни парлалгаже дужааганы: график езугаар – 21.00, херек кырында – 18.00.

Расч. счет № 40603810900004000277 Корр.счет № 30101810500000000735
БИК 049304735 ИНН 1701008465 КПП 170101001
ОАО АБ «Народный Банк Республики Тыва» г. Кызыл.

Харылзаа, информация технологиялары болгаш массалыг коммуникация
адырынга хайгаарал талазы-биле федералдыг албанның Тыва Республика тала
биле эргелели «Шын» солунну **2012 чылдың декабрь 3-те** бүрүткээн. Херечил
дугаары – **ПИ № ТУ17-00068**. Индекс 11530, 31730.

«Тываполиграф» ААН-ге парлаан. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко, 1).

Солунда парлаттынган материалдарның авторларының бодалдары редакци
туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттынган саннары болгаш өске-даа факты
дыңнадыглары дээш авторлар боттары харыылаар.